

Олександр Джанов

**ФРАГМЕНТ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ КНИГИ КАЗНАЧЕЙСТВА КАФИ
1472–1473 рр. з кодексу ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228**

Найціннішим джерелом з історії Північного Причорномор'я другої половини XIV – третьої чверті XV ст. є бухгалтерські книги казначейства генуезької Кафи (книги¹ масарії² Кафи). Дані бухгалтерських книг використовували дослідники генуезької “колонізації”, починаючи з Мікеле Джузепе Канале, який склав перший короткий огляд зібрання, що збереглися у фонді банку св. Георгія в Генуї³. Деякі витяги з них ще в кінці XIX ст. були опубліковані Ніколае Йорга⁴. Протягом понад ста років це видання служило найважливішим джерелом для реконструкції взаємин генуезької Кафи з сусідніми державами: Золотою Ордою, Кримським ханатом, князівством Теодоро, Молдовою, Трапезундською й Османською імперіями. Однак, обсяг відомостей, що містяться в книгах масарії Кафи, в десятки тисяч разів більший, ніж той, що представлений у публікаціях Йорги. Проте, поки ніхто з дослідників не брався за повноцінну публікацію цих документів. Необхідно зазначити, що вони широко використовуються дослідниками, але переважно, для розгляду

¹ У канцелярському середовищі таку книгу називали хартулярієм (*cartularium*).

² Термін масарія походить від класичного латинського *mansus* – земельна ділянка, маєток. Від нього походить середньовічний термін *mansarius* – управитель. Пізніше в обігу з'являється термін *massaria* – фінансове управління та *massarius* – керівник фінансового управління. На Сицилії у XIII в. так називали великі ділянки сільськогосподарської території, які надавали в оренду.

³ M. G. CANALE, *Della Crimea del suo commercio e dei suoi dominatori dalle origini fino di nostri*, vol. II (Genova 1855) 347–349.

⁴ Витяги зі збережених книг масарії Кафи за 1374–1447 рр.: ‘Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XVe siècle’, ed: N. IORGA (Paris 1896), t. IV *Revue de l’Orient latin* 25–118; Перевидання в: *Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XVe siècle*, ed.: N. IORGA, t. I (Paris 1899) 1–94. Витяги з книг масарії Кафи за наступний період приведені в: *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, ed.: N. IORGA, vol. III (București 1897).

аспектів економічного життя генуезьких факторій у басейні Чорного моря⁵. Як показав час і досвід, джерелознавчий потенціал бухгалтерських книг як джерела для соціально-політичної історії регіону дуже великий. На підставі отриманих з них відомостей, за останні менш ніж десять років дослідниками були з'ясовані цікаві перипетії взаємин генуезької Кафи із Золотою Ордою в 1381–87⁶, боротьби за ханський престол у Криму 1421–1427⁷, 1441–1442, 1456⁸ та 1466 рр.⁹ Однак, розробка цього джерела далека від завершення.

Історія формування зібрання бухгалтерських книг генуезької Кафи остаточно не відома. Безсумнівно, деякі записи ділового характеру адміністрація міста вела з моменту виникнення факторії (близько 1275 р.), але чи потрапляли вони до Генуї, не відомо. До того ж, не зовсім відома форма управління містом на ранньому етапі існування. Після 1316 р. генуезька факторія на офіційному рівні перейшла під контроль генуезької влади через особливу офіцію Газарії, але чи входила з самого початку до обов'язків адміністрації Кафи передача своїх бухгалтерських записів до метрополії, знову ж таки, невідомо. За все XIV ст. в Генуезьких архівах збереглося лише три бухгалтерські книги Кафи за 1374–75, 1381–82, 1386–87 рр. Треба відзначити, що бухгалтерських книг, власне, комуни Генуї за цей період також збереглося лічені одиниці. Краще склалася доля бухгалтерської документації казначейства Кафи за XV ст. За цей період є книги за 1410–11, 1420–26 рр. (з річною перервою в 1421–22 рр.), 1441–42, дві за 1446–1447, 1454–1473 рр. (з річною перервою з грудня 1460 до грудня 1461 р.), а також деякі окремі бухгалтерські відомості іншого характеру.

Точно відповісти, коли саме було затверджено правило про обов'язкове відсилання бухгалтерської документації, ми не можемо. Але фактом за-

⁵ M. BALARD, *La Romanie Génoise (XIIe – début du XVe siècle)*, t. I–II (*Atti della Società Ligure di Storia Patria. (Nuova Serie)*, vol. XVIII (XCII) – Fasc. I, II) – *Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome*. Fasc. 235; (Genova; Rome 1978) 1008 p. (Нумерація сторінок наскрізна); С. П. КАРПОВ, 'Работорговля в Южном Причерноморье в первой половине XV в. (преимущественно по данным массарий Каффы)' (1986) *46 Византийский временник* 139–145, A. STELLO, *Grenzerfahrung. Interaktion und Kooperation im spätmittelalterlichen Schwarzmeerraum* (2012) та ін.

⁶ А. Л. ПОНОМАРЕВ, "'Солхатская война" и "император" Бек Булат' (2011) *2 Золотоордынское наследие* 18–21; А. В. ДЖАНОВ, 'Каффа и Крым во второй половине XIV в. (преимущественно по данным книг массарий Каффы)' в *Сугдейський збірник*, вип. 1 (VII) (К. 2018) 44–303.

⁷ А. Л. ПОНОМАРЕВ, 'Первые ханы Крыма: хронология смуты 1420-х годов в счетах генуезского казначейства Каффы' (2013) *2 Золотоордынское обозрение* 158–190.

⁸ А. В. ДЖАНОВ, А. В. ЯКУШЕЧКИН, 'Новые данные к биографии Хаджи-Гирея' в *Тюркологический сборник 2015–2016: Тюркский мир Евразии* (Москва, Восточная литература 2018) 57–100.

⁹ А. Л. ПОНОМАРЕВ, 'Крымское ханство и консулат Каффы в 1466 г. (870/871 г. х.): Власть и деньги' в *Причерноморье в средние века* (Санкт-Петербург; Москва, Алетейя 2015), вып. 9, с. 64–72.

лишається те, що найбільш документованим у результаті виявився період, коли кримські “колонії” Генуї перебували в управлінні банку св. Георгія (з осені 1453 р. й до початку літа 1475 р.). Книги за останній рік з надлишком (1473–75 рр.) фізично не змогли потрапити на стіл протекторам банку, у зв’язку з блокадою Босфорської протоки османським флотом і артилерією.

Книга масарії Кафи є зведеним бухгалтерським документом, призначеним для оперативного аналізу доходів і витрат казначейства у межах фінансового року. Книга велася за принципом подвійної бухгалтерії, відповідно до чого одна фінансова операція в дебеті рахунку агента дублюється в кредиті рахунку контрагента операції, і навпаки. Кожен окремих рахунок був розділений на два стовпчики: дебетовий та кредитовий, які знаходилися на одній сторінці. Наприкінці фінансового року сума записів в обох стовпчиках мала співпасти. Найбільш раннім збереженим зразком застосування цієї системи є книга масарії Генуї 1340 р.¹⁰ З принципом ведення подібної документації слід ознайомитися трохи докладніше. На початку фінансового року, коли до своїх обов’язків бралася надіслана з Генуї нова адміністрація, до складу якої входили два масарії (скарбники)¹¹, вони розпочинали вести нову бухгалтерську книгу. На початку книги вписувався рахунок, в який вписувалися борги різних осіб (і не лише фізичних) на користь масарії, а також борги самої масарії різним особам. Всі вони копіювались з книги попередньої масарії. Наступна частина книги була організована в алфавітному порядку та спочатку містила особисті рахунки лише старих кредиторів і дебіторів масарії. Згодом до них додавалися персональні рахунки нових кредиторів і дебіторів. Як суб’єкти фінансових операцій могли бути вписані найменування особливих витрат (наприклад, *Витрати на кампанію*) або назви окремих податків (наприклад, *Податок на сарацинських рабів*). Принципів подвійної бухгалтерії це не порушувало. Зрештою, законні витрати й доходи (ті, які не суперечили статутам або окремим постановам) зводилися (списувалися) у власному рахунку генуезької комуни Кафи (*Comune Ianue in Caffa*). Наступну, більшу частину книги, займали рахунки осіб, які отримували за рахунок комуни платню, починаючи від консула й двох масаріїв Кафи й закінчуючи дрібними службовцями комуни Чембало. Тут принцип внесення записів не був підпорядкований алфавітному порядку, а тільки ієрархічному (спочатку консули, вищі чиновники, потім солдати та інші службовці Кафи, потім

¹⁰ М. И. КУТЕР, М. М. Гурская, О. А. Сидиропуло, ‘Бухгалтерская книга Генуэзской коммуны за 1340 г.: начальный этап исследования’ (2011) 44 *Международный бухгалтерский учет* 60–66; № 45, с. 54–59; М. И. КУТЕР, М. М. Гурская, О. А. Сидиропуло, ‘Бухгалтерская книга Генуэзской коммуны за 1340 г.: новые результаты исследования’ (2012) 34 *Международный бухгалтерский учет* 54–64; № 37, с. 61–68.

¹¹ З 1 червня 1472 до 8 квітня 1473 рр. посаду масарія займав лише один чиновник – Батіста Джустиніані.

Солдай, Чембало й ін.). У прикінцевій частині могли розташовуватися рахунки всіляких публічних позик, які комуна вимагала у населення в періоди гострого дефіциту готівки. Як правило, в цій частині книги розміщувався і фінальний баланс масарії, який згодом копіювався в нову книгу із заміною місцями дебетового і кредитового стовпчика.

Книгу масарії, невеличкий фрагмент, з якої ми оприлюднюємо в цій публікації, почали вести 11 листопада 1472 р.¹² Останні записи в ній були зроблені 30 червня 1473 р., коли на чолі генуезької Кафи постала вже нова адміністрація. А в цей проміжок часу посаду консула Кафи обіймав Джофредо Леркарі (*Ioffredus Lercarius*)¹³. Масарієм при ньому був Батіста Джустініані (*Baptista Iustinianus*)¹⁴. 8 квітня 1473 р. до нього приєднався другий масарій Антоніото де Кабела (*Antoniotus de Cabella*). Сам хартулярій вів скриба (писар) Терамо де Кастелацио (*Teramus de Castellacio*). Треба віддати належне скрибі – почерк його дуже розбірливий. Він використовував обмежену кількість загальноприйнятих письмових скорочень, тому транскрипція тексту не викликала особливих труднощів, окрім декількох рядків, де папір у нижній частині аркушів було відірвано.

Оригінальний кодекс книги масарії Кафи 1472–73 рр., що свого часу була надіслана до архіву банку св. Георгія в Геную, було пошкоджено, вочевидь, як і інші кодекси, під час пожежі та евакуації архіву, що трапилися в палаццо Сан-Джорджо під час бомбардування Генуї французьким флотом у травні 1684 р. Доля рукописів з палаццо Сан-Джорджо багато в чому схожа з долею документів архіву колегії нотаріїв Генуї, – пожежа, яка яскраво описана сучасниками. Як відомо, рукописи з палаючої будівлі викидали через вікна, через що багато з них виявилися розірваними¹⁵. Крім того, палаючий папір гасили морською водою. Манускрипти, які більш-менш збереглися, потім були заново переплетені. Вирвані ж зошити й окремі аркуші з різночасових кодексів були зібрані в окремі збірники без особливого порядку. Подібна доля спіткала і рукопис книги масарії 1472–73 рр.¹⁶ Два аркуші з неї, які ми оприлюднюємо у цій роботі, містяться у кодексі з фонду банку св. Георгія в Державному архіві Генуї (Archivio di Stato di Genova (ASG, San Giorgio, Sala 34,

¹² Опис манускрипту див.: <http://www.lacasadisangiorgio.eu/main.php?do=scheda&ricerca=0&idscheda=3957&page=2>

¹³ Гофредо Леркарі з 1 травня 1471 р. до 31 травня 1472 р. обіймав посаду масарія Кафи у компанії з Батістою Джустініані. З 1 червня 1472 р. він посів вже посаду консула Кафи.

¹⁴ Батіста Джустініані обіймав посаду масарія з 1 травня 1471 р.

¹⁵ F. CASONI, *Storia del bombardamento di Genova, nell'anno MDCLXXXIV* (Genova 1877); C. CAROSI, 'Le bombe di Luigi XIV e i tarli dell'Archivio Notarile' (2014), LXVIII, fasc. 6 *Rivista del Notariato*.

¹⁶ Із цього рукопису у чотирьох різних кодексах збереглися аркуші: 27 (ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1257); 29–44, 74–95, 241–288 (ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1260); 98–240 (ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1261); 60–61 (ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228).

590, № 1228). Він знаходиться серед фрагментів рукописів з інших книг масарії, які датуються з 1420 по 1473 рр., а деякі з фрагментів навіть не мають жодного відношення до Кафи. Саме цей фрагмент має визначну історичну цінність, адже він походить з абеткової частини книги, де містилися рахунки, титули яких починалися на літеру Е. Традиційно для книг масарії Кафи саме в цих розділах можна було б знайти рахунки під заголовками: *Різноманітні витрати (Expense diverse)*, *Витрати на кампанію (Expense campanie¹⁷)*, *Підношення або подарунки (Exenium)*. Саме в цих рахунках була зосереджена найбільш важлива та цікава історична інформація, що стосується як внутрішнього життя комуни Кафи, так і взаємовідносин генуезької адміністрації із сусідніми правителями (переважно –

¹⁷ Ця категорія витрат уперше з'являється в книзі 1441 року й далі наявна у всіх збережених книгах масарії. До неї були включені всі (майже всі, за рідкісним винятком) витрати, пов'язані із взаємовідносинами адміністрації Кафи з сусіднім *імператором татар* (татарським, а згодом кримським ханом). Слово *кампанія* (*campania* > *campana*), як зазначено у словниках італійської мови, означає: відкриту сільськогосподарську місцевість поза містом; територію, на якій ведуться воєнні дії; час, коли ведуться бойові дії; самі воєнні дії. Походить від латинського *campus* – поле або степ. Саме так генуезці називали Крим за межами стін своїх кримських фортець. Вочевидь, це була скорочена калька з тюркського хороніма Дешт-і-Кипчак (кипчакський степ) або – Дешт (теж дуже широко поширеного). Перший варіант хороніма на перебігу історії входив до складу титулу золотоординських, а потім і кримських ханів, а другий широко застосовувався в історичних оповіданнях східного походження. В історіографії, дуже давно, затвердилася помилкова думка, що терміном *campania* генуезці Кафи позначали найближчі околиці міста, і навіть тільки сільськогосподарську округу міста (якої, по суті справи, навіть і не було). Джерелом цих помилок був пасаж з “Анналів” генуезького хроніста Агостіно Джустініані (1537 р.) про останні роки існування Кафи, де згадувався курйозний випадок переобрання й затвердження на посаді ханом Менглі-Гіреєм *капітана* або *губернатора кампанії*. Ці події відбулися саме в Кафі. У вибори нового *капітана кампанії* втрутилися генуезці, що, на думку хроніста, стало причиною падіння Кафи (*capitano e presidente Tartaro, che governava la campagna di tartaria in Caffa convicina* чи просто *capitano e governatore della campagna*). І навіть не стільки Джустініані, який лише ретельно записав розповідь 80-тирічного Христофоро Мортара – колишнього жителя Кафи, дав привід для такої етимології. Генуезький історик Оберто Фольєта навів у своїй “Історії генуезців” (1585 р.) переклад цього сюжету Джустініані на латинську мову, в якому вираз *капітан кампанії* він переклав як *praefectus campestris*, що в буквальному сенсі означало ‘сільський префект’. Широка популярність обох варіантів цієї історії наклала надалі свій відбиток на розуміння терміна. Дослідники XIX ст. провели паралель між загадковим *губернатором* чи *капітаном кампанії*, не менш загадковим *титаном канлюків*, відомим із низки генуезьких документів, і тюркським терміном *тудун*. У результаті змішування цих понять, які мають різний історичний і хронологічний контекст, затвердилася думка, що *капітан кампанії* є ханським намісником сільськогосподарської округи Кафи, яку населяли татари. Однак, насправді, як з'ясовується з паралельних джерел генуезького походження, в сюжеті, який вперше було зафіксовано Агостіно Джустініані, йшлося про обрання ханом глави верховного кримського роду Ширін, який за звичаєм автоматично займав пост верховного карача-бея, тобто нечінгізидського управителя країни, якого генуезці іменували *капітаном кампанії*. Див.: *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante*

найближчим сусідом – кримським ханом). З червня 1468 р. ханський престол займав Менглі-Гірей, якому вдалося змістити з трону свого брата Нур-Девлет-Гірея, а потім і Кельдиша¹⁸. Саме в рахунках *Expense campanie* фіксувалися витрати на прийом татарських послів і відправку у зворотному напрямку посольств до татар. Також у цих рахунках можна знайти інформацію про різноманітні виплати, до яких татарські хани змушували генуезців. Не можна сказати, що вони були непомірними, але вони були значною статтею витрат комуни. Два аркуші з книги масарії Кафи 1472–73 рр. насправді є щасливою знахідкою для істориків, адже інших аркушів з рахунками на літеру **E** з цієї книги, якщо вони й збереглися в інших кодексах, але, думаємо, не повинно бути дуже багато. Після ретельного аналізу архівного опису зібрання книг масарії Кафи виявилось, що перед нашим фрагментом не збереглося 15 аркушів (арк. 45–59), а після нього – 12 (арк. 62–73).

la signoria dell'Ufficio di San Giorgio (1453–1475), t. II, parte II, ed. et comm.: A. VIGNA; *Atti della società ligure di storia patria*, t. VII, parte II, p. 195, doc. MCXVII: *Quo expulso ipse dominus imperator Caffam cum dicto Seitech se transtulit. ubi ipsum cum et de consilio nostro elegit ad dominium campanie et sirinorum loco predicti Eminech*. Відомо, що глава роду Ширін, окрім посади верховного карача-бея, одночасно обіймав у Кримському ханаті ще й посаду верховного даруги. Про останню посаду є свідчення у ярликах Менглі-Гірея. Див.: M. IVANICS, 'Die Şirin. Abstammung und Aufstieg einer Sippe in der Steppe' in *The Crimean Khanate between East and West*, ed. D. KLEIN (Weisbaden 2012) 25–45. Про систему чотирьох карача-беїв у Золотій Орді та пост-ординських державах див.: U. SCHAMILOGLU, 'The Qaraçi Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire' (1984) 4 *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 283–297; U. SCHAMILOGLU, *Tribal Politics and Social Organization in the Golden Horde* (Columbia University 1986). Однак, традиційні, але хибні уявлення продовжують панувати в дослідницькій літературі. Див.: G. PISTARINO, 'La caduta di Caffa: diaspora in Oriente' in G. PISTARINO, *Genovesi d'Oriente* (Genova 1990, *Civico istituto colombiano. Studii e testi. Serie storica* 14) 492–493. Навіть було вгадано штучний термін 'кампанія Кафи'. Див.: С. Г. БОЧАРОВ, 'Заметки по исторической топографии генуэзской Газарии XIV–XV веков (кампанья Каффы)' в *Диалог городской и степной культур на евразийском пространстве* (Казань 2011) 137–144. У результаті такого помилкового підходу свого часу при перекладі з латини на російську мову *Статуту Кафи 1449 р.* В. Юргевичем були хибно розставлені акценти. Через хибне тлумачення лише одного цього слова, виявився хибно інтерпретований великий розділ *Статуту*, присвячений джерелам фінансування витрат на кампанію у розділі, присвяченому обов'язкам офіції монети (згодом її було перейменовано в офіцію кампанії). Див.: В. ЮРГЕВИЧ, 'Устав для генуэзских колоний на Черном море, изданный в Генуе в 1449 году' в *Записки Одесского Общества Истории и Древностей* (О. 1863), т. 5, с. 670–673, § 11–12; *Codice diplomatico...*, t. VII, parte II, p. 595–597, § 72–76. Контексти ж письмових джерел, пов'язаних з Кримом, де зустрічається слово *кампанья* (не плутати з *compania*>*compagna*) дали змогу нам виявити реальне тлумачення цього терміна.

¹⁸ M. MAŁOWIST, 'Kaffa – Kolonia genueńska na Krymie i problem wschodni w latach 1453–1475' w *Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, II (Warszawa 1947) 278–280 (у примітках посилання на неопубліковану книгу масарії Кафи за 1468 р.); В. П. ГУЛЕВИЧ, *От ордынского Улуса к ханству Гиреев: Крым в 1399–1502 гг.* (Казань 2018) 249–252.

* * *

Публікація потребує певних коментарів, оскільки бухгалтерська інформація вирвана з історичного контексту. Фрагмент розпочинається рахунком, де містяться витрати на катедральну грецьку церкву Кафи¹⁹, який було перенесено з grosбуху казначейства попереднього складу. Грецька община Кафи майже з перших часів існування міста мала дуже серйозний вплив на економічне й політичне життя Кафи. Під час відновлення Кафи після нетривалого періоду, коли генуезці були змушені покинути місто під натиском війська хана Токти²⁰, влада Генуї забороняла відчужувати ділянки міської території, на яких раніше розташовувалися грецькі й вірменські храми²¹. Греки Кафи традиційно були підпорядковані єпископові Сугдеї (Солдайї, Судака), ранг якого, починаючи з архієпископа Теодора (1275–1282), підвищився до митрополитичого²². Один із митрополитів Сугдейських – Лука, за обставин гонінь на греків Сугдеї з боку золотоординської влади Криму, був вимушений переїхати до Кафи, де і помер у 1339 р.²³ Коли Кафа стала окремим грецьким церковним округом, достеменно не відомо. За деякими опосередкованими відомостями, це трапилося, мабуть, не пізніше кінця третьої чверті XV ст. Мабуть, це сталося через втілення генуезцями церковної унії на підконтрольній їм території за результатами рішень Флорентійського собору (1439–45 рр.) і падіння Константинополя у 1453 р. Абсолютно точно можна казати, що в 1472 р. Миколая – єпископа для греків Кафи й Солдайї на свій розсуд обрав папський престол²⁴. Це явно свідчить на користь того, що унія між греками та католицькою церквою була реально втілена, принаймні, у Південно-Східному Криму. Хоча, можна сказати, що і до того греки мали велику вагу в соціальному житті комуни Кафи й Солдайї. У всіх відомих книгах масарії Кафи фігурують імена греків, які займалися розподіленням свічок по католицьких, грецьких та вірменських церквах на свята, які зазначені в офіційному генуезькому календарі. Статут Кафи 1449 р. передбачає участь у святкуванні Великих свят грецьких дияконів і співаків. З

¹⁹ MS 1472 (2) f 60r. Тут і надалі скорочення MS означає *книга масарії Кафи*, після цього відповідний рік, коли почали вести книгу, та номер аркуша в ній незалежно від присутності його зараз у тому чи іншому кодексі. Якщо в один рік було розпочато декілька книг після позначки року дається позначка черговості.

²⁰ V. PROMIS, 'Continuazione della Cronaca di Iacopo da Varagine dal 1297 al 1332' (1874) X *Atti della Societa Ligure di Storia Patria* 500–501; В. Г. ТИЗЕНГАУЗЕН, *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды*, т. 1: *Извлечения из сочинений арабских (История Казахстана в арабских источниках, т. I)* (Алматы, Дайк-Пресс 2005) 131–132.

²¹ 'Imposicio Officii Gazariae', ed. L. SAULI in *Monumenta Historiae Patriae: Leges Municipales*, vol. II (Torino 1838), col. 407.

²² Μ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, 'Η εν τη Ταυρικῇ χερσονήσῳ πόλις Σουγδαία από του ΙΓ' μέχρι του ΙΕ' αιώνος' (Αθήνα 1965) 7 *Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου* 87.

²³ *Ibid.*, σ. 93–95.

²⁴ *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'Ufficio di San Giorgio (1453–1475)*, t. II, parte I, ed. et comm. A. VIGNA; *Atti della società ligure di storia patria*, t. VII, parte I, 880, doc. MXXXV.

огляду на вищенаведене, витрати казначейства Кафи на грецьку катедральну церкву не вбачаються дивовижними.

Наступний рахунок у нашому фрагменті титулований як *Витрати, що трапилися їй були зроблені, на малу фусту*²⁵, *призначену до відправлення у Тану*²⁶. Після захоплення турками Константинополя в 1453 р., мандрівки генуезьких суден до Чорного моря стали дуже небезпечними. Кораблі могли бути обстріляні турецькими батареями в Босфорській протоці. Окрім того, в Чорному морі знаходилася значна кількість озброєних турецьких суден, які часто, на розсуд капітана (патрона), здійснювали напади на судна чужинців. Крим і Кафа, зокрема, неодноразово ставали жертвою нападів турецьких піратів з 20-х рр. XV ст.²⁷ За цих обставин, адміністрація Кафи докладала зусиль для забезпечення Кафи суднами, виготовленими й відремонтованими на місці. У цьому разі йдеться про підготовку невеликого судна для відправки, мабуть, у комерційних справах, чи для закупки продуктів, у Тану – вже невеличку, на той час, генуезьку “колонію” в гирлі Дону.

Фуста була відремонтована в одному з арсеналів Кафи²⁸, зокрема, вона була проконопачена. Для неї була придбана необхідна амуніція. Цікавим є той факт, що для навігації генуезці в цей час вже широко використовували магнітний компас. Для придбання компаса аж до Воспоро (сучасна Керч) було відправлено вірменина Саркіса. Як і належало, згідно з морськими статутами того часу, задля мандрівки на фусту було завантажено значну кількість галет і дешевого вина для

²⁵ Швидкохідне вітрильно-веслове судно розмірами близько 27×4 м на 18–22 веслярів з кожного борту з одним косим вітрилом. Через малу осадку такий тип суден був дуже поширений у Криму, де біля берегів трапляються малі глибини, а особливо в мілководному Азовському морі, яке в XV ст. все ще нагадувало річковий лиман (Меотійське озеро).

²⁶ МС 1472 (2) f 60r.

²⁷ Найперша звістка про напад флоту на Готію в “Історії” Лаоніка Халкоконділа, датується часом правління османського султана Мурада II (1421–1444). Раніше цей фрагмент відносили до 1446–47 рр. На сьогодні С. Карпов схиляється, під впливом опосередкованих відомостей, датувати цей рейд 1427–28 рр. Див.: А. VASILIEV, *The Goths in the Crimea* (The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Mass. 1936) 224; С. П. КАРПОВ, *История Трапезундской империи* (Санкт-Петербург, Алетейя 2007) 398; CHALKOKONDYLES LAONIKOS, *The Histories* t. I (ed. and trans. ANTHONY KALDELLIS, Dumbarton Oaks medieval library, Cambridge; London, Harvard University Press 2014), p. 433 (book 5, 56), p. 532–533 (note 102).

²⁸ Мається на увазі морський арсенал – верф, де будувалися й ремонтувалися судна. Один з арсеналів Кафи розташовувався біля північно-східного кута цитаделі на березі моря. На плані Кафи 1784 р. (*РДВІА (РГВИА)*, ф. 846, оп. 16, д. 22008) він помилково був названий автором *Жилищем Кафских консулов* (прорис цього плану вперше додано до статті: М. Погодин ‘Феодосия и Судак’, (1872) 8 *Записки Одесского общества истории и древностей* 301–307, таб. IV). З легкої руки О. Х. Халпахчана цю споруду в західній історіографії почали називати “Замком”, хоча для цього немає жодних підстав. Див.: О. Халпахчян, ‘Этапы планировки и застройки Феодосии (с древнейших времен до конца XVIII века)’ (1976) 25 *Архитектурное наследие* 35–49. Завдяки малій глибині Феодосійської бухти великі кораблі не могли приставати до берега. Перевантаження товарів на берег та з берега здійснювалося малими суднами. Кафійський арсенал спускав на воду, вочевидь, тільки малотоннажні судна. Великі судна виготовлялися, мабуть, у Чембало та Каламиті.

забезпечення команди під час подорожі²⁹. Вочевидь, для отримання дозволу на прохід Керченською протокою, до хана (*imperator tartarorum*) було надіслано два “хлібці” цукру. Два капітани (*patroni*) Симон де Кармадіно і Якоб де Казанова, призначені на фусту, отримали за виконання своїх обов’язків значну винагороду по 1 500 аспрів кожному. Окрім того, на судно було призначено перекладача з татарської мови Роланда де Гвізарді, якому було призначено платню 150 аспрів. Також винагороду 103 аспри отримав цирульник Христофор де Варагіне, який також був відправлений у подорож до Тани. Він підготував для цього якісь ліки. Останні дві стипендії свідчать, мабуть, за те, що подорож була не дуже тривалою, або в іншій частині книги був другий рахунок під цією ж назвою.

У наступний рахунок *Expense diverse*³⁰ були включені різноманітні витрати, зроблені масарією з початку дії нової адміністрації з 11 листопада 1472 р. до 8 січня 1473 р. Частина цих витрат регламентована особливим розділом Статуту Кафи в редакції 1449 р., зокрема, до цієї категорії можна віднести оплату свічок на церковні свята, та платню розсильним за те, що вони били у дзвін на свято Богоявлення (*vigilia Epiphaniae*)³¹. Дуже цікаві подробиці повсякденного життя кафської канцелярії є в рядках рахунка, де зазначені витрати на папір і різноманітні матеріали для виготовлення й реставрації харчуляріїв і мануалів (книг та журналів), та зокрема на реставрацію палітурки самого харчулярія масарії 1472 р., який *погризли миші*. Ще одна цікава побутова подробиця – виготовлення білих і чорних шарів для голосування (балотування). Якомусь Вікентію де Домініко за це було виплачено 15 аспрів. До цього рахунку потрапили деякі витрати, зроблені на ремонт укріплень Чембало й Солдайї, де є свідчення про ремонт машикулей зовнішньої фортеці Солдайї (*in castro inferiori Soldaie mantelletos*), а також ремонт вогнепальної зброї (*spingardas*) для тієї ж фортеці. Також масарією було сплачено за ремонт захисних обладунків, які зберігалися в палаці масарії, а також на ремонт вікон палацу.

Особливий інтерес являють витрати на деякі дії зовнішньополітичного характеру. Так, 140 аспрів були асигновані двом оргузіям, які супроводжували поважного заручника Камбелота – сина пана Біберді (*ad asociandum ad Cambellotum recenam filium domini Bibeldi*)³². Можлива ідентифікація остан-

²⁹ *Imposicio officii Gazarie...*, col. 327–328; M. BALARD, ‘Navigazione, arsenali e cibo dei marinai genovesi in Oriente nel Trecento’ in *Gênes et la mer: Genova e il mare (Quaderni della Società Ligure di Storia Patria. 3)* (Genova 2017) 115–122; M. BALARD, ‘Biscotto, vino e... topi. Dalla vita di bordo nel Mediterraneo medievale’ in *Gênes et la mer: Genova e il mare (Quaderni della Società Ligure di Storia Patria. 3)* (Genova 2017) 123–134.

³⁰ MC 1472 (2) f 60v.

³¹ В. ЮРГЕВИЧ, *Op. cit.*, с. 704–711; *Codice diplomatico...*, t. VII, parte II, p. 645–619, § 187–283.

³² Менш імовірний варіант: під останнім ім’ям може фігурувати пан Лусти – Біберді (*Biberdi*) або Дербіберді (*Derbiberdi*), який потрапив на цю посаду, вочевидь, ще 1460 р. Надалі його ім’я з’являється в документах генуезького архіву, що мають відношення до розгляду справи братів де Гуаско, які нанесли у 1474 р. Біберді матеріальних збитків, коли сплюндрували одне з його сіл. Див.: А. ASSINI, ‘Una “filza” ritrovata. La riscoperta di importanti documenti genovesi su Costantinopoli e il Mar Nero’ (Roma 1999) 12 *România Orientale* 12; *Codice diplomatico...*, t. VII, parte II, p. 415, doc. IV.

нього персонажа – це черкеський (зіхійський) пан Зіхії – теж Біберді, відомий з генуезьких документів 1460 і 1471 рр.³³ Цей варіант ідентифікації вбачаємо дуже привабливим, адже в цьому ж рахунку містяться витрати (мабуть, на матеріальне утримання) на якогось грека – Савака (*Savaca grecus*), що потрапив за ґрати з волі пана Копи³⁴ – Берзебока (*Berzeboch*)³⁵. Корнеліо Дезімоні в листі до Ф. Бруна писав, що в книзі масарії 1471 р. згадується Камбелот, син Берзебока³⁶. Можливо генуезький архівіст припустився тут помилки. Роз'яснити цю ситуацію, а також з'ясувати обставини, за яких Камбелот потрапив у за-ручники, стане можливо лише при роботі з оригіналом книги масарії 1471 р., або інших найближчих років.

Ще 390 аспрів за цим рахунком було витрачено на придбання істівних припасів для сина князя Ісака (*filio domini Saich*). Цей Ісак фігурує в книгах масарії Кафи та інших документах, принаймні, з 1465 р. як князь Теодоро (*Saich dominus Teodori*)³⁷. До його загибелі десь у середині 1475 р. генуезці підтримували з ним дуже тісні стосунки. Наступний запис цього рахунку згадує ще одного відомого історичного персонажа, пов'язаного з Теодоро-Мангупом. Це Кокос юдей, який 2 грудня 1472 р. виплатив 650 аспрів невідомому за ім'ям послові Узун-Хасана (*pro scoto oratoris domini Suncasan*). Цей Кокос або Кокос-Ходжа (Ходжа-Кокос) з Кафи в наступні роки брав активну участь у переговорах московського великого князя Івана III (1462–1505) із правителем Теодоро – Ісаком з метою засватати дочку Ісака за свого сина Івана (роки життя 1458–1490)³⁸. Окрім того, його ім'я фігурує у документах генуезького архіву, що мають стосунок до розгляду справи братів де Гуаско, які нанесли у 1474 р. матеріальних збитків пану Лусти, коли сплюндрували одне з його сіл³⁹. У цей час країни Східної та Південної Європи (передусім Венеція) сподівалися залучити правителя держави Ак-Куюнлу, а згодом шахіншаха Персії, Іраку й Східної Анатолії – Узун-Хасана (1457–1478) до союзу

³³ А. ASSINI, *Op. cit.*, p. 12; *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 784, doc. DCCCCLXXXI; *Codice diplomatico...*, t. VII, parte II, p. 212, doc. MCXXI.

³⁴ Містечко на східному узбережжі Азовського моря поблизу о. Тамань. Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 627, 653, 730, 784, 812, 883.

³⁵ *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 784, doc. DCCCCLXXXI (тут *Belzeboch*).

³⁶ Ф. К. БРУН, *Черноморье. Сборник материалов по исторической географии Южной России* (Одесса 1880), ч. II 234.

³⁷ MC 1465–66 f 71v: *pro panibus dobus zuchari datis Nicolao de Turrilia misso ad dominum Saicum dominum Tedori*. Цит. за: N. BANESCU, 'Contributions à l'histoire de la seigneurie de Théodoro-Mangoupe en Crimée' (1935) 35 *Byzantinische Zeitschrift* 35, note 1.

³⁸ *Памятники дипломатических отношений Московского государства с Крымскою и Нагайскою ордами и Турцией*, т. I, под ред. Г. О. КАРПОВА (*Сборник Императорского Русского Исторического Общества*, т. 41 (1474–1505 гг.) (Санкт-Петербург 1884), № 6–9, 12–13, 40, 50.

³⁹ *Codice diplomatico...*, t. VII, parte II, p. 418.

з метою спільної боротьби з Османською імперією⁴⁰. Діяв у цьому напрямку й польський король Казимир (1447–1492)⁴¹. Отже, наявність посла Узун-Хасана у Кафі не було чимось незвичайним для того часу, а участь у його супроводі Ходжи-Кокоса ілюструє ще один напрямок зовнішньополітичної діяльності цієї особистості⁴².

Наступний рахунок означений як *Expense campanie*⁴³, як і очікувалося, частково є зайнятий записами про виплати різноманітним посланцям *імператора татар*. Слід особливо відзначити два рядки рахунка від 27 січня 1473 р. Цього дня було відправлено Вікентія Домініко до хана (*імператора*), князя Теодоро Ісака (*пана Саука*) й пана Мамака. Мамак-бей, син Тегине-бея, був найвищим сановником Кримського ханату – верховним даругою, верховним карач-беєм і главою роду Ширін. Раніше дослідники вважали, що Мамак помер ще в другій половині 1472 р.⁴⁴ Та наш документ свідчить, що він був ще живий, щонайменш 30 березня 1473 р. Ця місія до столиці Кримського ханату – Керк-Сру (*Chercheras*)⁴⁵, до якої приєдналися послы Симон Кармадіно з товаришем, окрім переговорів, мала на меті відвезти ханові новену⁴⁶. По-

⁴⁰ G. BERCHET, *La Repubblica di Venezia e la Persia* (Torino 1865); J. E. WOODS, *The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire* (Salt Lake City, University of Utah Press 1999) 114–117; огляд західноєвропейських джерел стосовно цього питання на р. 231–232.

⁴¹ M. DĄBROWSKA, 'Uzun Hasan's Project of Alliance with the Polish King (1474)' in *The Hidden Secrets: Late Byzantium in the Western and Polish Context* (Lodz 2017) 211–232.

⁴² На нашу думку, Ходжа-Кокос був торгівцем. Дуже часто успішні комерсанти, завдяки зв'язкам та володінню іноземними мовами виконували дипломатичні доручення. Наведемо приклад із другої половини XIV ст. – Некоманта Сурожаніна. Див.: А. ОСИПЯН, 'Был ли предателем Некомат Сурожанин: сюжет из истории отношений московского князя Дмитрия Ивановича и ордынского эмира Мамая' в *Мамай. Опыт историографической антологии (История и культура Золотой Орды, вып. 13)* (Казань 2010) 239–247; А. OSIPIAN, 'Who was Nekomat Surozhanin? An Armenian Merchant in Big Politics in Eastern Europe in 1375–1383' in *Armenier im östlichen Europa. Eine Anthologie. Armenians in East Central Europe. (Anthology)*, ed.: TAMARA GANJALYAN, BÁLINT KOVÁCS, STEFAN TROEBST (Köln, Böhlau 2018) 220–230.

⁴³ МС 1472 (2) f 61r.

⁴⁴ M. MAŁOWIST, *Op. cit.*, p. 312.

⁴⁵ На східній околиці сучасного Бахчисарая.

⁴⁶ Новена (у російських та литовських документах – *девятинна* або *девятные поминки*) походить від числівника дев'ять (*novem*). Спочатку це був символічний дар ханові або члену його сім'ї чи поважній особі з дев'яти предметів (переважно тканин чи одягу). Традиційно для Криму він платився один раз у випадку зайняття ханом престолу або якоюсь поважною особою – новою посади. Див.: МС 1421 f 66r: + *MCCCCXXII die XVI decembris exenium factum et presentatum domino de Surchati nuper misso per dominum imperatorem ut moris est semper fieri dominis quando venerunt de novo videlicet de una novena...* Цит. за: А. Л. ПОНОМАРЕВ, *Первые ханы...*, с. 174. Але з часом такі подарунки у вигляді новени хани стали вимагати щорічно. Йософат Барбаро згадував, що такий подарунок слід платити кожного разу, коли хан відвідує якесь місце. Див.: *Барбаро и Контарини о России*, пер. и примеч. Е. Ч. СКРЖИНСКОЙ (Москва 1971) 141–142.

сли встигали вручити подарунки Менглі-Гірею до початку місяця рамадана, який припадав на 30 січня 1473 р. Протягом кінця 1472 – першої половини 1473 рр. генуезці Кафи неодноразово посилали панові Мамаку в подарунок “хлібці” цукру. Це свідчить про те, що матеріальне становище генуезької колонії в цей час значно погіршилося, адже в книгах масарії зазначено, що за попередні роки в подарунок поважним особам із найближчого оточення хана відсилалися переважно дорогі тканини.

19-им й 27-им лютого 1473 р. датовані рядки рахунка, за яким надавалася винагорода посланцеві хана, який приніс до Кафи звістку про те, що в Менглі-Гірею народився син⁴⁷. Особливу увагу привертає звістка, яку 3 березня приніс до Кафи посланець Мамак-бея – Борумчак. Мамак сповіщав, що з полону з Альбокастро (Мокастро, Аккерман, Білгород) втекли рідний брат Мамака – Емінек і якийсь султан⁴⁸. До полону вони потрапили, мабуть, ще 1471 р. під час, як з’ясовується саме з нашого джерела, невдалого розбійницького татарського походу на Поділля й Молдову, коли молдовський князь Стефан Великий (1457–1504) був зайнятий війною з волооським князем Раду Красивим (1462–1474)⁴⁹. Загарбники взяли в полон 1 000 чоловіків і жінок, а також захопили тварин, але отримали відсіч. До самого кордону ханату їх переслідували волохи й русини. Наш фрагмент свідчить, що в нападі разом з Емінеком брав участь один з братів Менглі-Гірея. Ним міг бути: султан Айдар, або Мулкоман, адже інших братів (Нур-Девлета, Кельдиша та ще трьох) з 1471 р. генуезці тримали у полоні у фортеці Солдайї. Румунський історик Нагі Пиенару переконливо довів, що підштовхнути до цього першого нападу військ Кримського ханату на Молдову могли генуезці Кафи, які зазнали значних матеріальних втрат у Альбокастро й Кілії та вимагали від князя Стефана відшкодувати їхні збитки⁵⁰. Тому стає зрозумілим, чому 7 листопада 1472 р. саме генуезці сповіщають хана, що султан перебуває у Альбокастро⁵¹.

28 березня за якоїсь потреби до Кафи прибула дочка Менглі-Гірея. В день прибуття її частували фруктами. Влада Кафи санкціонувала виплату їй алафи (поденного забезпечення) протягом восьми днів, що склало разом 192 аспри (по 24 аспри на день). Доньці хана було також подаровано коня.

⁴⁷ Якщо це не дві окремі звістки про народження двох синів від різних дружин.

⁴⁸ Ця звістка з однією, але фатальною помилкою в транскрипції була вже оприлюднена свого часу Н. Йоргою в: *Acte și fragmente...*, vol. III, p. 50–51.

⁴⁹ Битва між князями відбулась 7 березня. Звістка 18 травня 1471 р. Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 779, 783, doc. CMLXXXI; *Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв.*, сост. Ф. А. Грекул (Москва, Наука 1979) 27, 38–39, 64, 70, 107–108.

⁵⁰ *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 724–725, doc. DCCCCXXXI, p. 729–734, doc. DCCCCXXXV; N. PIENARU, ‘Relațiile lui Ștefan cel Mare cu hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătară în Moldova’ in *Ștefan Cel Mare și Sfânt. Atlet Al Credinței Creștine. Sfânta Mănăstire Putna* (2004) 301–303.

⁵¹ Ця звістка походить з попередньої книги масарії Кафи, яку завершили вести 10 листопада 1472 р. Див.: *Acte și fragmente...*, vol. III, p. 50.

І наприкінці слід відзначити відправлення на вимогу хана майстрів-будівельників до Керк-Сра, яким була виплачена значна сума 360 аспрів на двох. Ймовірно, вони мали провести якісь роботи в ханському палаці⁵².

Ми вже згадували колишнього хана Нур-Девлета (1466–1468). Ханського титулу він був позбавлений не пізніше як 13 липня 1368 р. Після тривалої боротьби з другим братом – Кельдишем його змінив на батьківському престолі молодший брат Менглі-Гірей, який виставив генуезцям умову відправити екс-хана зі своїми прихильниками до Зихії (Черкесії)⁵³. Але вона так і не була виконана, адже того ж 1468 р. Менглі-Гіреєм було перехоплено листа генуезця Якоба Гримальді до Нур-Девлета з пропозицією захопити Матрику (Тамань)⁵⁴, де розташовувався замок генуезця Захарії де Гвізольфи, що водночас був ленником черкеських князів і Генуї. До 1469 р. Нур-Девлет перебував, ймовірно, в князівстві Теодоро, звідки через Лусту лише 20 серпня 1469 р. опинився в Кафі⁵⁵. З ним до Кафі приїхали: його мати⁵⁶, одна з дружин⁵⁷ і брат Келдиш

⁵² Де конкретно був розташований цей палац не відомо. На самому плато Чуфут-Кале в 1920-х рр. були ідентифіковані руїни якогось монументального жилого комплексу у межах фортечних мурів. Ці руїни Осман Акчокракли пропонував вважати палацом правителя. Див.: А. Г. Герцен, Ю. М. Могаричев, *Крепость драгоценностей. Кырк-ор. Чуфут-кале* (Симферополь, Таврия 1993) 73; *Исторический атлас Республики Крым. Крепость драгоценностей. Кырк-ор. Чуфут-Кале*, под ред. С. Г. Бочарова (Казань, Фолиант 2015) 137–141). Однак, перебування хана зі своїм двором у щільно забудованій фортеці було не зовсім характерно для чингизидської та загалом степної традиції. Більш імовірно, що основна резиденція хана могла знаходитися в передмісті Кирк-Ера – Салачику (палац Девлет-Сарай?) або в балці Ашлама-Дере (палац Ашлама-Сарай) на північ від плато Чуфут-Кале. Див.: *Свод памятников истории, архитектуры и культуры крымских татар*, т. 1 (Бахчисарай; Симферополь, ФОРМА 2016) 17–19, 22; О. Гайворонський, *Країна Крим. Нариси про пам'ятки історії Кримського ханату* (К., Майстер книг 2017) 79–83, 214–218. Про ставку кримських ханів на межі XV–XVI ст. див. огляд у: В. Е. Сыроечковский, 'Мухаммед-Гирей и его вассалы' 1940 (т. 2: 61) *Учёные записки Московского государственного университета* 4–5.

⁵³ *Scribitur ab aliis ipsum Iacobum presumpsisse litteras scribere Nordolar olim imperatori exhortantes ipsum ut Matrecam accedat... et de compositione quod Nordolar vetus imperator cum suis in Zichiam transportari deberet*. Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 562, doc. DCCCXXI.

⁵⁴ *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 561, 562, doc. DCCCXXI.

⁵⁵ MC 1469 f 82r: +*Die XXIII augusti 1469... Item ea et fuit XX presentis pro diversis missis ea die ad dominum Nordolatium olim imperatorem qua die hic aplicuit versus Tedorum ut apparet de partita in partita in racione data per Babilanum Adurnum revisa et infilata pro capsia ipsius Babilani de LIII asperos DCCCXIII*.

⁵⁶ MC 1469 f 82v: +*Die XXXI augusti Expense domini Nordolat pro diversis expensis factis per Nicolaum de Monelia in reparacione domus in qua nunc habitat mater ipsius ut aparet per eius racionem de partita in partita data revisa et infilata et dictus pro Francisco de Montaldo et dictus pro Gaspare Iudice... de LXXXVIII asperos CCXVIII*.

⁵⁷ MC 1469 f 82v: *Item die X novembris pro Edoardo de Alegro et sunt pro pensione domus ipsius in qua nunc habitat una ex uxoribus dicti domini Nordolat pro anno uno incepto die XXV augusti proxima elapsi et dictus pro emptoribus comerihii unius procentario... de LIII asperos DC*.

(*Cherdisi*)⁵⁸. У Солдайї зупинився син⁵⁹ якогось “червоного” або “роського” султана (*soltan Rubeus*)⁶⁰, який вже до того перебував у Кафі⁶¹. Згідно з даними книги масарії Кафи 1469 р., Нур-Девлет перебував у Кафі до кінця року. Протягом цього часу йому сплачували “ханську” алафу у розмірі 150 аспрів на день⁶². Найімовірніше, що і в подальшому Нур-Девлет перебував у Кафі, адже не пізніше 28 серпня 1470 р. влада Кафи скаржитья в Геную на великі збитки, які завдає їм утримання особисто його та братів⁶³. Між 4-им і 26-им липня 1471 р. в Кафі, нібито за волею Менглі-Гірея, було здійснено спробу позбавити життя Нур-Девлета, його чотирьох братів і одного із небожів. Побоюючись заворушень у місті, влада Кафи перевозить усіх полонених до

⁵⁸ MC 1469 f 82v: *Item die XVIII decembris pro Ludovico Honesto et sunt pro eius mercede pensionis domus in qua mansit Cherdisi soltano circa menses duos cum dimidio ac pro dampnis per ipsum factis in dicta domo pro dicto Lodixio de CCLI asperos CCL. Quam partitam scripsi de mandato magnifici domini consulis massariorum et officie monete.*

⁵⁹ MC 1469 f 82r: *Item die primo septembris... Item pro expensis factis per Nicolaum de Camulio misso cum uno lembo ad inveniendum gripaream Iohanis Navoni ceperata de hic Salinas in qua erat soltanus unius filius soltani Rubei qui recesserat sine licentia de Caffa videlicet pro expensis vite tantem pro capsia Babilani Adurni de LIII asperos C.*

⁶⁰ Це саме той султан Росії (*soltanus Rossie*), якого згадують в іншому генуезькому документі паралельно з Нур-Девлетом та Кельдишем (*et nobis videretur ponere finem domino Nordolar, soltano Rossie et Cheldis et solum custodire eorum fratrem minorem qui non erat cum ipsis quando fuit comissum omicidium et filios duos dicti soltani Rossie*). Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 801, doc. DCCCCLXXXIX. При прочитанні цього фрагменту (без знаків пунктуації, яких в оригіналі не було) може скластися враження, що мовиться про пана Нур-Девлета, який був султаном Росії, але дані книги масарії 1469 р. примусили нас поставити між іменем Нур-Девлета та словом султан кому, адже тепер зрозуміло, що це дві окремі особи. Див. наступну примітку.

⁶¹ MC 1469 f 82r: *Item die ultimo augusti et fuit ante pro Silvestro de Dominico et sunt pro pane vino mellis et carne datis soltano Rubeo die qua hic aplicuit dominus Nordolat et dictus pro capsia Babilani Adurni de LIII asperos XXI.*

⁶² MC 1469 f 82v: *Item die III novembris pro alapha dacto dicto domino Nordolat videlicet dierum septuaginta duorum inceptorum die XXI augusti proxima elapsi inclusive et finitorum die XXXI octobris inclusive ad rationem asperorum CL in die comprehensis asperos LXXVIII datis de alapha filio soltani Rubei et qui ad presentis est in castro Soldaia in summa pro capsia Babilani Adurni de LVI asperos X DCCCLXXVIII.* 150 аспрів на день вимагав у генуезців батько Нур-Девлета – Хаджи-Гірей після нападу турецького флоту у червні 1454 р. Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 105, doc XXXIII.

⁶³ *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 730, doc. DCCCCXXXV: *respondemus expensam per vos factam in adventu domini imperatoris et eam quam facitis pro retinendo isthic dominum Nordolar et fratres a nobis approbari.* Ці скарги повторюються в листі від 16 травня 1471 р. Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 778, doc. DCCCCXXXI: *nos eis responsuri fuimus nequaquam possunt supere quia expense estraordinarie multe et impensate quibus est opus providere sicut est espensa domini Nordular et fratrum que non pauca est.*

Солдайї, де вони були ув'язнені⁶⁴ та де їм було призначено алафу у розмірі 7 безантів (42 аспра) щоденно⁶⁵.

Останнім у нашому фрагменті масарії 1472–1473 рр. саме і є рахунок під заголовком *Expense domini Nordolat*⁶⁶. Згідно з цим рахунком, 28 листопада 1472 р. Нур-Девлету та його братам було сплачено 8 998 аспрів, за розрахунком 42 аспри (=7 безантів) за кожен з 214 днів, починаючи з 7 грудня 1471 та закінчуючи 17 липня 1472 р. Як ми бачимо, об'єм грошового утримання екс-хана в Солдайї значно відрізнявся від того, що він отримував, коли перебував у Кафі. Окрім того, наприкінці лютого 1473 р. й рамадану 877 г.х. Нур-Девлету та його трьом братам було надано три одиниці верхнього одягу (*trium subi*). У кімнаті, в якій проживали султани, були відремонтовані вікна.

Особистому слузі Нур-Девлета за 6 місяців з 1 лютого 1472 р. до 31 липня 1472 р. було сплачено 270 аспрів за розрахунком 45 аспрів за кожен місяць. За наступні 11 місяців з 1 серпня 1472 р. до 30 червня 1473 р., що склало 334 дні, заплатили ще 501 аспр, за розрахунком один з половиною аспра за кожен день.

Також алафу належало платити й матері Нур-Девлета, яка, вочевидь, теж перебувала в Солдайї. За період з 16 листопада 1472 до 30 квітня 1473 р. їй було сплачено 6 810 аспрів за розрахунком 30 аспрів на кожен день.

Начальник охорони – пан Бернард де л'Орто, який наглядав за полоненими в Солдайї, отримав за свою службу непогану платню, за розрахунком 400 аспрів на місяць. З 12 липня 1471 до 30 квітня 1473 р. вона склала 24 070 аспрів.

Незважаючи на невеликий обсяг оприлюдненого документа, за його допомогою, сподіваємось, буде можливо розв'язати низку питань історії Криму другої половини XV ст.

⁶⁴ Достеменно не відомо, де саме у Солдайї утримували полонених султанів. Твердження Л. Коллі про те, що місцем ув'язнення їх була башта Св. Іллі не має підтвердження у джерелах. За нашим джерелом, це була якась одна кімната чи споруда. В інших документах зазначалося, що для султанів була збудована якась споруда з дубової деревини з міцними замками. Див.: *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 799, doc. DCCCCLXXXIX: *et ordinatum fuit facere in quolibet castro cameram unam de travetis de rove grossis duos tertios parmi et continuo laborantur et includentur in qualibet dictarum camerarum tres ex predictis et cum bonis clavaturis custodientur quousque videbitur aliud facere*; Л. Коллі, 'Падение Каффы. Последние годы генуэзских поселений в Крыму. Менгли-Гирей-Хан. (1466–1475)' (1918) 54 *Известия Таврической Ученой Комиссии* 146.

⁶⁵ *Codice diplomatico...*, t. VII, parte I, p. 799, doc. DCCCCLXXXIX: *et deliberatum fuit dare bizantios septem omni die pro suo alafa*.

⁶⁶ MC (2) 1472 f 61v.

Cartularium massarie Caffè 1472–1473.
ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228,
ff 60, 61.

Книга масарії Кафі 1472–1473 рр.
ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228,
арк. 60, 61.

f 60r

арк. 60 лиц.

+Die XXX iunii

+Дня 30 червня [1473 року]

Eclesia catredalis grecorum debet pro
cartulario subsequenti pro illo de 85 et pro
isto de *asperos* II DCCLXXII

Катедральна грецька церква винна
[нам¹] за хартулярієм наступної² [*масарії*,
за рахунком у ньому на аркуші] 85, а в цьому
му [*хартулярії на аркуші*]... – 2 772 аспри.

Summa

Recepimus MCCCCXXII die XI
novembris in cartulario precedenti in illo
in 88 et in isto CII *asperos* II DCCLXXII

Отримали 1472 [року] дня 11 листопа-
да за хартулярієм попередньої [*масарії*, за
рахунком у ньому на аркуші] 88, а в цьому
[*хартулярії на аркуші*] 102 – 2 772 аспри...

Summa...

+Die XXVI marcii

+Дня 26 березня [1473 року]

Expense facte et fatiende occaxione
fuste parve mittende in Tanam: debe(n)t
pro Asomatos greco pro mitriis LXVIII vini
positi in dicta fusta ad *asperos* VI³ pro
mitrio et dictus pro *capsia domini* Nicolai
de Turrilia de XXXXI *asperos* CCCCXIII

Витрати, що трапились та були зро-
блені, на малу фусту, призначену до від-
правлення у Тану, винні нам за Асомата
грека, за 69 мітрій вина, завантажених на
вказану фусту, по 6 аспрів за мітрію, та
згаданий⁴, за рахунком пана Миколая де
Турильє на [*аркуші*] 41 – 414 аспрів;

Item II aprilis pro Iohanne Corso custode
darsinariii pro iornatis octo cum dimidia
calafactorum et *magistris* assie et *camallis*
asperos LXXXV et pro *batimanis* III stupe
asperos XXX et pro collatione *magistorum*
asperos XI⁵ et pro mercede cuiusdam qui ivit
foras ad *vocandum magistros asperos* VI et

також 2 квітня за Йоанна Корсо охорон-
ця арсеналу, за 8 з половиною поденщин
майстрам-теслям та вантажникам – 85
аспрів, за 4 батімана клоччя – 300 аспрів, за
обід майстрам – 11 аспрів та за платню тому,
хто скликав на вулицях майстрів, – 6 аспрів,

¹ Тобто казначейству Кафі.

² Вочевидь, тут наявна помилка – тексти дебету та кредиту банально переплутано місцями. Вірогідно, сума в 2 772 аспри, витрачена на катедральну грецьку церкву ще за попередньої адміністрації, не була списана ані попередньою, ані діючою масарією, та цей борг було, у свою чергу, перенесено до хартулярія наступної. Усе це можливо було б перевірити за хартуляріями 1472 та 1473–74 рр. Останній у Державному архіві Генуї не зберігається, адже він туди ніколи не потрапляв.

³ В оригіналі: *LXVIII*. У рахунку помилково замість реальної ціни на вино поставлено цифру, яка означала кількість мітрій. $414 : 69 = 6$. Для порівняння у 1441–42 рр. ціна мітрії медовухи становила 12 аспрів, ракії – 51–52 аспра.

⁴ Ця стандартна канцелярська формула повторюється майже в усіх рахунках. Конкретно вона вказує на те, що треба шукати рядок рахунка (в кредитовому стовпці, оскільки цей є дебетовим) з ім'ям згаданого вище грека Асомата в рахунку пана Миколая де Турильє на вказаному після цього аркуші.

⁵ Над цифрою помилково проставлено знак тисяч.

dictus pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXII asperos CXXXII

Item V aprillis pro Galeoto de Uncio pro panibus duobus succari pondo tochetis III ad asperos XXVIII pro tochetto missis domino imperatori per Simonem de Carmadino et socium et dictus pro dicta de XXXXII asperos CXII

Item ea pro Sarchis orguxio misso ad Vosporum ad deferendum acum unam pro navigando dicte fuste pro eius mercede et dictus pro dicta de XXXXII asperos LXX

Item VI aprillis pro Christoforo de Campofregoso pro municionibus per eum emptis et positis in ipsa fusta et aliis expensis per ipsum factis contentis in racione sua per ipsum deposita et acceptata per magnificum dominum consulem etc. ac infilata de XXXXIII asperos I CVIII

Item ea pro Lantialoto de Bargalio pro precio unius acus pro navigando posito in dicta fusta et dictus pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXIII asperos XXXV

Item XXI maii pro Alegrino Gatto pro cantariis XVII rotulis XXVI biscoti ad asperos XXXX pro cantario et dictus pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXV asperos DCLXXXX

Item XXXI maii pro Simone de Carmadino et Iacobo de Casanova ellectis patronis dicte fuste pro expensis per ipsos factis et destincte annotatis in racione per dictum [S]imonem [... asperos DCCCIII]

Item die ea pro Simone de Carmadino uno ex patronis dicte fuste et sunt pro mercede sua dicte viagii de XXXXIII asperos I D

Item die ea pro Iacobo de Casanova altero patrono dicte fuste et sunt pro mercede ut supra de 87 asperos I D

та згаданий за рахунком пана Миколая де Турилья на [аркуші] 42 – 132 аспри;

також 5 квітня за Галеото де Унціо за 2 “хлібці” цукру вагою 3 точета, по 28 аспрів за точет, які були відправлені панові імператору з Симоном де Кармадіно з товаришем, та згаданий за згаданим [рахунком] на [аркуші] 42 – 112 аспрів;

також того ж [дня] за Саркіса оргузія, якого було відправлено до Воспоро, за для доставки голки для навігації⁶, за винагороду йому, та згаданий за згаданим [рахунком] на [аркуші] 42 – 70 аспрів;

також 6 квітня за Христофора де Кампофрегосо, за амуніцію, придбану ним та завантажену на згадану фусту, а також за інші зроблені ним витрати, включені ним особисто до його рахунку та перевірені могутнім паном консулом і т. д. та вкладений [до хартулярія, за рахунком] на [аркуші] 43 – 1 108 аспрів;

також Ланчалото де Баргальо за вартість голки для навігації, яка призначена для цієї фусти, та згаданий за рахунком пана Миколая де Турилья на аркуші 43 – 35 аспрів;

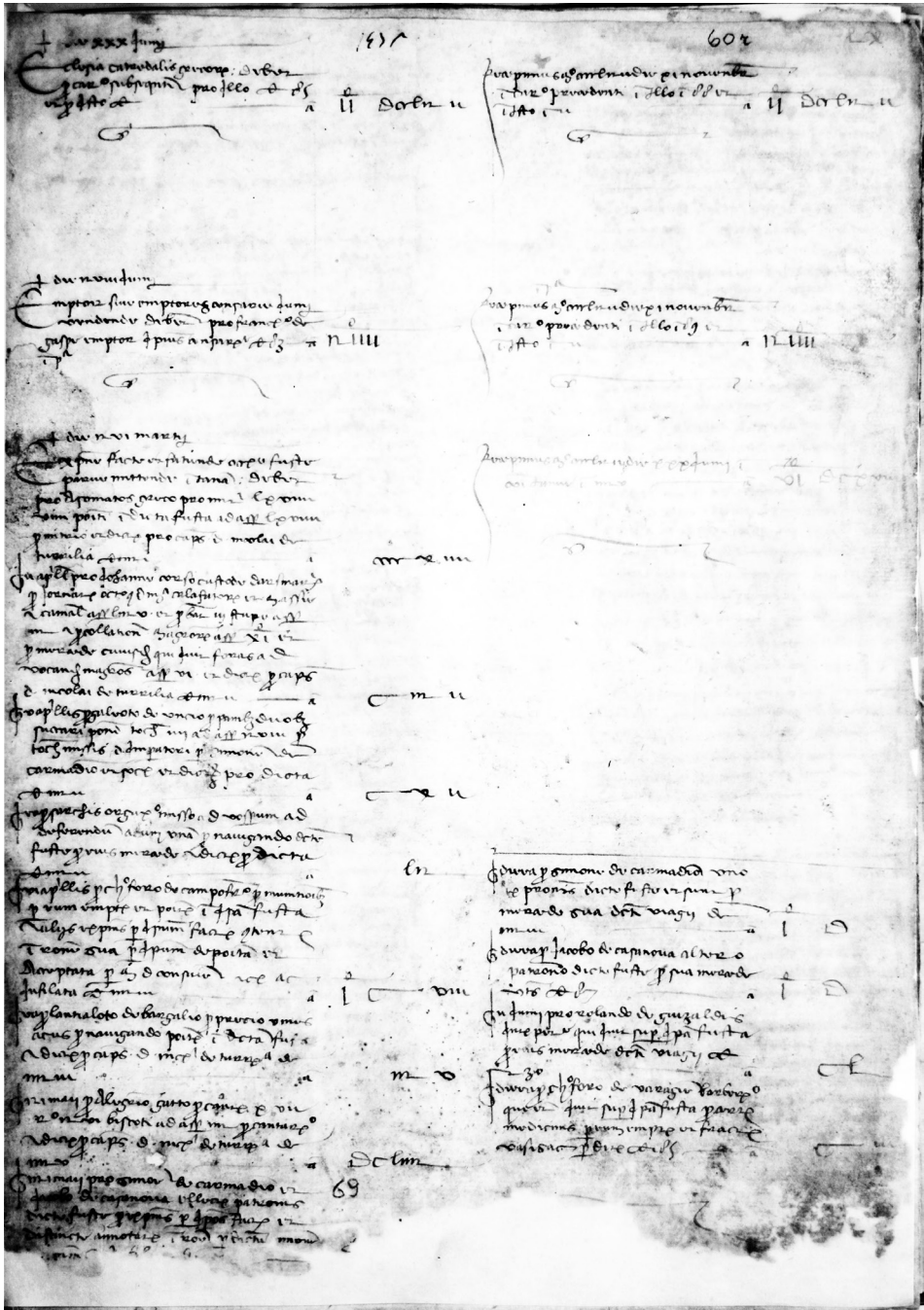
також 21 травня за Алегріно Гато, за 17 кантарів та 26 ротулей галет, по 40 аспрів за кантар, та згаданий за рахунком пана Миколи де Турилья на [аркуші] 45 – 690 аспрів;

також 31 травня за Симона де Кармадіно та Якоба де Казанова, обраних патронами цієї фусти, за зроблені ними витрати, що докладно були внесені до рахунку згаданим Симоном [... – 804 аспри];

також того ж дня за Симона де Кармадіно – одного з патронів згаданої фусти, за його винагороду в згаданому поході, [за рахунком] на [аркуші] 43 – 1 500 аспрів;

також того ж дня за Якоба де Казанова – іншого патрона згаданої фусти, а саме, за його винагороду, як у попередньому [рахунку, за рахунком] на [аркуші] 87 – 1 500 аспрів;

⁶ Тобто магнітного компаса. Див.: A. CORNAGLIOTTI, ‘Lessico marinairesco in documenti liguri dei secoli XV e XVI’ (2016) 4/2 Carte Romanze 350.

Cartularium massarie Caffè 1472–1473. ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228, f 60r

Item II iunii pro Rolando de Guizaldis interprete qui ivit super ipsa fusta pro eius mercede dicti viagii de 230 *asperos* CL

Item die ea pro Christoforo de Varagine barberio que etiam ivit super ipsa fusta pro certis medicinis per eum emptis et fractis vasis ac per dictum de 85 *asperos* CIII
[**Summa** asperorum VI DCXVIII]

також 2 червня за Роланда де Гвізарді перекладача, який також відправився на згаданій фусті в згаданий похід, [за рахунком] на [аркуші] 230 – 150 аспрів;

також того ж дня за Христофора де Варагіне цирульника, який також відправився на згаданій фусті, за деякі ліки, які ним були придбані та розділені також згаданим [Христофором] по посудинах, за [рахунком] на [аркуші] 85 – 103 аспра.

Сума аспрів 6 618

Recepimus MCCCCLXXIII die XXX iunii in comuni Ianue in XXXXV *asperos* VI DCXVIII

Отримали 1473 [року] дня 30 червня в рахунку комуни Генуї [в Кафі] на [аркуші] 45 – 6 618 аспрів

Сума

f 60v

+MCCCCLXXII die XI novembris

Expense diverse debent pro Thadeo Mangiavacha pro manualo uno de ligatiis septem pro cartulario presenti et dictus pro capsia domini Cepriani de Vivaldis de XXXVIII *asperos* LXX

Item XIII novembris pro Iuliano de Flischo pro precio tabullarum CXXXIII ad rationem asperorum duorum et quartarum III pro singulo pecio et dictus pro Dominico Marrufo vigore litterarum ipsius datarum Cimbali die XXX octobris infilarum et dictus pro capsia domini Cepriani de Vivaldis de XXXVIII *asperos* CCCVI

Item XIII novembris pro magistro Iohanne Corso pro expensis per eum factis in darsinali destinte annotatis in eius (*manuale? racione?*) aprobata infilata et dictus pro dicta capsia de XXXVIII *asperos* CXV

Item XVI novembris pro Carolo Lercario pro pari uno forsicum pro scanno⁷ massarie de 37 *asperos* XXX

арк. 60 зв.

+1472 дня 11 листопада

Різноманітні витрати винні [нам] за Тадея Мангіавака, за один журнал з 10 зошитів для цього хартулярія, [за рахунком] на [аркуші] 38 – 70 аспрів;

також 14 листопада за Юліана де Флиско, за ціну 133 дощок, по 2 аспри та 3 кварта за одну штуку, а згаданий за Домініка Маруфо, згідно з його листами, написаними з Чембало дня 30 жовтня, вкладених [у цей хартулярій] та згаданий за рахунком Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 306 аспрів;

також 14 листопада за майстра Йоанна Корсо, за витрати, зроблені ним в арсеналі, які докладно були особисто ним вписані до його [хартулярія], перевірені та вкладені [до цього хартулярія], та згаданий за згаданим рахунком на [аркуші] 38 – 115 аспрів;

також 16 листопада за Кароло Леркаріо, за пару ножиць для офісу масарії, [за рахунком] на [аркуші] 37 – 30 аспрів;

⁷ Aprosio Lat.: *scannus* sm. “uffi⁶⁹ Aprosio Lat.: *scannus* sm. “ufficio, banco” (тут та дали позначка Aprosio Lat. є посиланням на словник S. APROSIO, *Vocabolario Ligure storico – bibliografico sec. X–XX. Parte prima – Latino. Vol. I (A–L) (Savona 2001) та vol. II (M–X) (Savona 2002).*

Item eo pro magistro Christoforo de Flandria pro moderatoribus duobus asperos X et pro filsa una pro foliatio asperos III et pro faciendo ad aptare ramairolum⁸ asperum I in summa pro capsia predicta domini Cepriani de 38 et asperos 24 datos cuidam qui donavit equum asperos XXXVIII

Item XVI novembris pro Iacobo iudeo pro quartinis septem papiri ab eo empti pro confitendo⁹ cartularium presentis ad asperos XII pro singulo quartino asperos 84 et pro Thadeo Mangiavacha pro cartulario uno de ligatiis XII videlicet pro coperta et sua mercede asperos CXXXVIII et pro uno risuto de ligatiis III pro obligacionibus videlicet pro sua mercede asperos X et pro pandeta una pro dicto cartulario asperos VI in summa pro capsia predicta de 38 asperos CCXXXVIII

Item XVII novembris pro orguxiis duobus missis ad asociandum Cambellotum recenam filium domini Bibeldi et dicti pro dicta capsia de 38 asperos CXXXX

Item XXI novembris pro¹⁰ Thadeo Mangiavacha pro stachetis tricentis asperos X pro corio asperos III pro acutis asperos III et pro eius mercede asperos VIII et sunt pro barchonis palatii et dictus pro dicta capsia de XXXVIII asperos XXV

Item XXI novembris pro Edilbei sargavac¹¹ pro pichis septem canabaci asperi III ¼ pro picho pro barchonis palatii et dictus pro dicta capsia de 38 asperos XXX

Item XXIII novembris pro Vicentio de Dominico pro diversis rebus mangiatinis donatis filio domini Saich communiter in racione dicti Vincentio infilata in 155 asperos CCCLXXX

також того ж [дня] за майстра Христофора з Фландрії, за дві мірні лінійки – 10 аспрів, за шпагат для палітурки – 3 аспра, за підготовку до ремонту кропильниці – 1 аспр, загалом, за рахунком згаданого пана Чепріана на [аркуші] 38, також 24 аспри, які були надані тому, хто подарував коня, – 38 аспрів;

також 16 листопада за Якоба юдея, за 7 чвертей паперу, які були в нього придбані для продовження наявного хартулярія по 12 аспрів за одну чверть – 84 аспри, та за Тадея Мангіавака за один хартулярій з 12 зошитів, а саме за виготовлення обкладинки та його винагороду – 10 аспрів, та за різуту в 14 зошитів задля [запису] постанов, а саме за його винагороду – 10 аспрів, та за алфавіт (?) для цього хартулярія – 6 аспрів, загалом, за згаданим рахунком на [аркуші] 38 – 244 аспри;

також 17 листопада за двох оргузіїв, яких було відправлено для супроводу заручника Камбелота Речена, сина пана Біберді, та згадані за згаданим [рахунком] на [аркуші] 38 – 140 аспрів;

також 21 листопада за Тадея Мангіавака, за 300 гвіздків – 10 аспрів, за шкіру – 3 аспра, за цвяхи – 3 аспра, та за його винагороду – 9 аспрів, а саме за вікна (або балкони) палацу, та згаданий за згаданим [рахунком] на [аркуші] 38 – 25 аспрів;

також 21 листопада за Едільбея дякона, за 7 пиків конопляної тканини – 4 з ¼ аспра за пик, задля балконів (або вікна) палацу, та згаданий за згаданим [рахунком] на [аркуші] 38 – 30 аспрів;

також 23 листопада за Віцентіо де Домініко, за різноманітні істівні припаси¹², які було подаровано сину пана Саїка, що були внесені до рахунка згаданого Вінцентіо, та вкладені [до цього хартулярія], за [рахунком] на [аркуші] 155 – 390 аспрів;

⁸ В ор. помилково: *ratairolu-* (= *ratairolum*).

⁹ В ор. помилково: *confitendo*.

¹⁰ Після цього повторно вставлено аббревіатуру прийменника *pro*.

¹¹ В оригіналі виписано *sargavat* замість *sargavac*, тобто шրղվազ, що в перекладі з вірменської означає 'дякон' (саркавар).

¹² В оригіналі: *pro diversis rebus mangiatinis*. У класичній латині останнє слово відсутнє. Проте, в середні віки стало використовуватися дієслово *mangiare*, яке походило від латинського *manducare* 'їсти ротом', 'пожирати ротом'.

Item XXIII novembris pro dicto Vicentio pro mercede unius orguxio qui venit ex Cimbalo cum litteris Pere de 155 *asperos* LXX

Item XXVIII novembris pro Dionisio Risoto pro batimano I¹³ ferri *asperos* 24 de quo fieri fecit duos ferros pro stivare¹⁴ spingardas magnas et taxillos¹⁵ XVII pro trando intra ipsas spingardas et pro manufactura predictarum rerum *asperos* VIII pro iornatis sex *magistris* Antelani qui fecerit in castro inferiori Soldaie mantelletos *asperos* XXXII et pro consteo unius trabis¹⁶ pro fatiando cavaletum¹⁷ unius spingarde *asperos* III et pro consteo vini et panis missi *domino* Baptiste Iustinianis quando era[t] in Soldaia cum sociis occaxione fustar... in *summa* de LIII *asperos*...

[Item]... isso...

Item II decembris et fuit ante pro Chochos iudeo et sunt pro scoto unius oratoris *domini* Suncasan qui huc venit et stetit *vigore* *deliberacionis* etc. et dictus pro Lodisio de Flischo *bancherio* de 100 *asperos* DCL

Item III decembris pro bathimano uno *candellarum* *asperos* XXVI et pro canabacio pro *sachetis* *asperos* VI et pro uno tanono¹⁸ *asperos* II in *summa* pro Sipino (?) de Auria et dictus pro *capsia domini* Cepriani de Vivaldis de 38 *asperos* XXXIII

Item VIII decembris pro Vicentio de *Dominico* pro consteo *ballotolarum* *ducentarum albarum* et *nigrarum* de 155 *asperos* XV

також 24 листопада за згаданого Вічентіо за винагороду одному оргузію, який прибув з Чембало з листами з Пери за [рахунком] на [аркуші] 155 – 70 аспрів;

також 28 листопада за Діонісія Різото, за 1 батіман заліза – 24 аспри, з якого були зроблені дві залізяки задля трамбування [пороху] у великій спінгарді та 17 залізних таксіл задля вставки в спінгарду, за виготовлення згаданих речей – 9 аспрів, за 7 поденщин майстра Ансельяна, який у зовнішній фортеці Солдайї робив машикулі – 40 аспрів, за вартість однієї колоди задля виготовлення лафету під спінгарду – 4 аспри, та вартість вина та хліба, які були відправлені паном Батістою Юстиніані, коли прибув до Солдайї з товаришами задля покарання... загалом, за [рахунком] на [аркуші] 54 (– ... аспрів);

також...

також 2 грудня, але сталося раніш, за Кокоса юдея, а саме на утримання одного посла пана Зунхасана, який сюди прибув та знаходився, згідно з постановою і т. д., та згаданий за Лодізіо де Фліско банкіра, за [рахунком] на [аркуші] 100 – 650 аспрів;

також 3 грудня за 1 батіман свічок – 26 аспрів, та за конопляну тканину для мішків – 6 аспрів, та за 1 жаровню – 2 аспри, загалом, за Сіпіно (?) де Аурія, та згаданий, за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 34 аспри;

також 8 грудня за Вічентіо де Домініко за вартість 200 шарів для голосування білих та чорних, за [рахунком] на [аркуші] 155 – 15 аспрів;

¹³ Закреслено: *uno*.

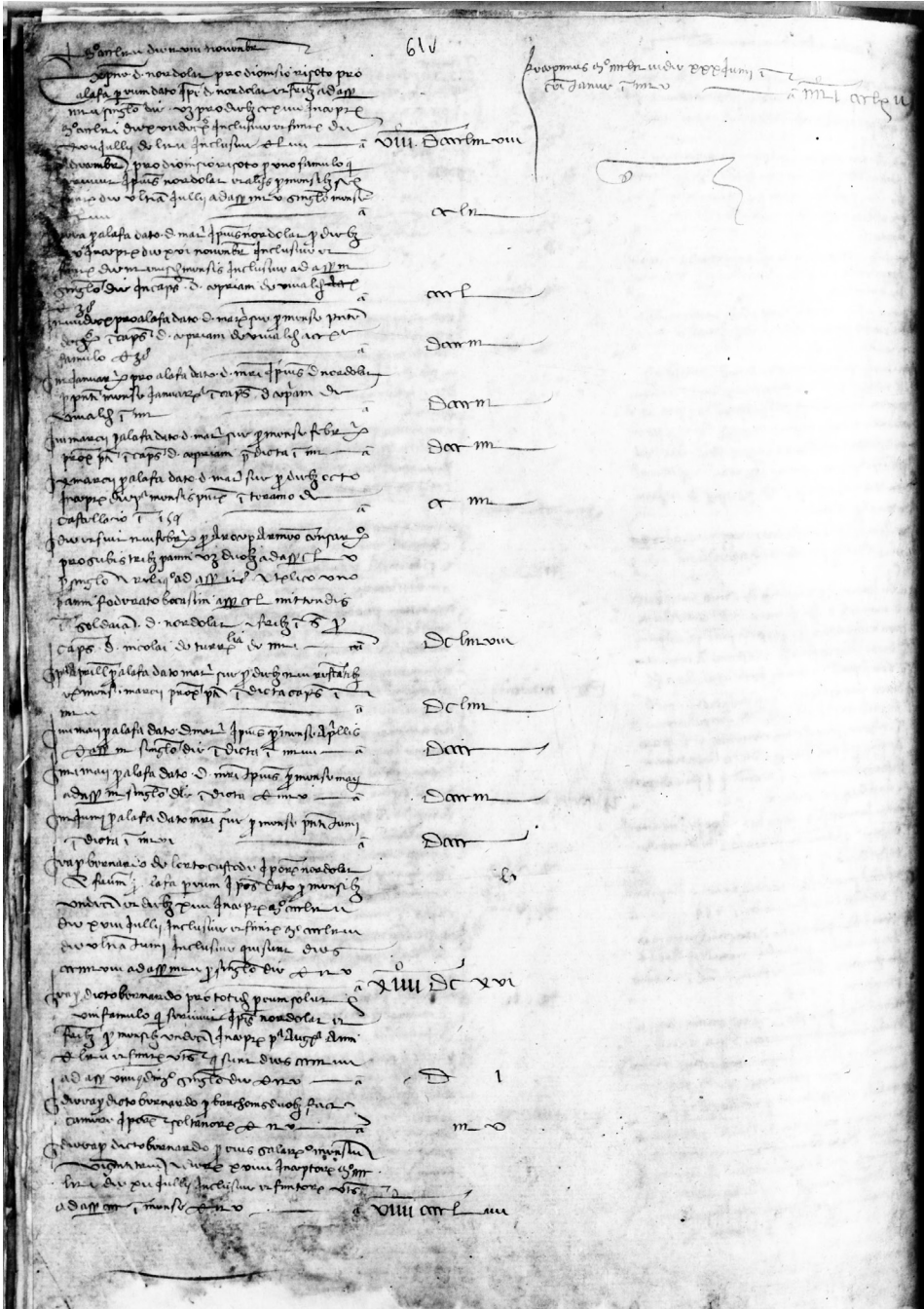
¹⁴ Aprosio Lat.: *stivare* vb. “stipare, premere” TL.3 1002 a. 1474 *pestoni ferri pro stivando* (per premere la polvere nelle armi da fuoco). ‘Стискувати’, ‘трамбувати’, ‘забивати до дула гармати’.

¹⁵ Aprosio Lat.: *talus* – ‘гральна кістка’.

¹⁶ Aprosio Lat.: *trabia* sf. “succhiello, trapano” – ‘свердло’,

¹⁷ Див.: іт. *cavaletto* – ‘станина’, ‘підставка’.

¹⁸ Aprosio Lat.: *tanonus* sm. – ‘жаровня’.

Cartularium massarie Caffè 1472–1473. ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228, f 60v

Item VIII decembris pro coiramine pro aptando coiraciis asperos X et picho uno tele blave pro massaria asperos V in *summa* pro capsia domini Cepriani de Vivaldis de 38 asperos XV

Item XVI decembris pro Salamone Deinti (?) pro pecia una canabacii et dictus pro Lodixio de Flischo *bancherio* de 100 asperos CCLX

Item XVII decembris pro facoris seu ceriotis duobus pro altare palacii tochetis II ad asperos VIII pro tochetto pro capsia domini Cepriani de Vivaldis de 38 asperos XVIII

Item XXII decembris pro Manuele Pessa *cartulario* pro risutis duobus papiri de ligatis XIII copertis corio pro criminali ad asperos VII pro ligatia et dictus pro capsia domini Cepriani de Vivaldis de 38 asperos LXXXXI

Item XXIII decembris pro Paulo de Puteo pro canabacio pro coperiendis coiraciis positis in camera *spectabilis* domini Baptiste et dictus pro dicta de 38 asperos LVIII

Item XXIII decembris pro Ianicio de Auria pro totidem per eum expensis pro quodam Savaca greco qui erat in carceribus per dominum Berzeboch et dictus pro Theramo de Castellacio experto de 153 asperos XIII

Item XXIII decembris pro Tadeo Mangiavacha pro *cartulariis* duobus de ligatis viginti pro singulo pro exemplandis *cartulariis* duobus Gregorii de Pineto massarie ad asperos CCCLXX pro singulo de 152 asperos DCCXXXX

Item V ianuarii pro facoris sive carriotis duobus pro altare palacii pondo tochetis II ad asperos VIII pro tochetto in capsia domini Cepriani de Vivaldis in 40 asperos XVIII

також 9 грудня за шкіру задля ремонту обладунків – 10 аспрів, та 1 пик блакитного полотна для масарії – 5 аспрів, загалом, за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 15 аспрів;

також 16 грудня за Саламона Деінті за “штуку” конопляної тканини та згаданий за Лодізіо де Фліско банкіра, за [рахунком] на [аркуші] 100 – 260 аспрів;

також 17 грудня за 2 факели, тобто воскові світильники на палацовий вівтар, [вагою] 2 точети, по 9 аспрів за точет, за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 18 аспрів;

також 22 грудня за хартулярій Мануеля Песса, за 2 різуги паперу з 13 зошитів, покритих шкірою, для [запису] кримінальних вироків, по 7 аспрів за зошит, та згаданий за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 91 аспр;

також 24 грудня за Павла де Пучео за конопляну тканину для покриття обладунків, що знаходяться в приміщенні ясновельможного пана Батісти [Джустиніані масарія Кафи]¹⁹, та згаданий за згаданим [рахунком] на [аркуші] 38 – 58 аспрів;

також 23 грудня за Яника де Аурія, за все, що ним було витрачено на якогось Савака грека, який опинився у в'язниці через пана Берзебоха, та згаданий за Терамо де Кастелацио експерта, [за рахунком] на [аркуші] 38 – 58 аспрів;

також 24 грудня за Тадея Мангіавака, за 2 хартулярії з 20 зошитів кожний, за копіювання 2 хартуляріїв масарії Грегорієм де Пінето, по 370 аспрів за кожен²⁰, [за рахунком] на [аркуші] 152 – 740 аспрів;

також 5 січня за 2 факели тобто воскові світильники на палацовий вівтар, вагою 2 точети, по 9 аспрів за точет, за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 40 – 18 аспрів;

¹⁹ Масарій Кафи з 1 травня 1471 р. до 30 червня 1473 р. У 1474 р. – консул Кафи.

²⁰ У цьому випадку йдеться конкретно про плату за копіювання, оскільки ціна самого хартулярія значно менша.

Item VII ianuarii pro dato placiis qui pulsaverunt campanam in vigilia Epiphanie in Teramo de Castellacio experte in 153 asperos VI

Item VIII ianuarii pro Tadeo Mangiava-cha pro coperta una corei facta manuali presentis cartularii qua mures aliam rodere et pro ligatiis et eius mercede et dictus pro dicto Teramo de 153 asperos XXIII

Summa asperorum III DCLXXX

Recepimus MCCCCLXXII die XVIII novembris in precio unius equi in Laurentio de Gibelletto in 101 asperos DC

Item XVIII decembris in orguxiis duobus missis etc. in partita per conscripta in taxaturis Coparii in 151 asperos CXXXX

Item XIII ianuarii in alia sua in LXIII asperos II DCCCCXXXX

Summa

f 61r

+MCCCCLXXII die XXIII novembris

Expense campanie (debent nobis) pro Vicentio de Dominico solutos pro alafa nuncio imperatoris qui portavit novum de eius cavarcata de 155 asperos LX

Item II decembris pro Gregorio de Pinu pro consteo panum²² duorum succari habitorum usque anno de LXXI per Christoforem Narexe tunc unum ex officialibus monete pro mittendo exenium domini Mamach de LXXVII asperos CXX

також 7 січня за те, що було дано плачере-ріям, які били в дзвони на свято Богоявлен-ня, за [рахунком] Терамо де Кастелацио на [аркуші] 153 – 6 аспрів;

також 8 січня за Тадея Мангіавака, за шкіряну обкладинку, зроблену для цього хартулярію, який погризли миші, за зошити та його винагороду, та згаданий за [рахунком] згаданого Терамо на [аркуші] 153 – 24 аспри.

Сума аспрів 3 680.

Отримали 1472 [року] дня 18 листопада за вартість одного коня, за [рахунком] Лаврентія де Джебелето на [аркуші] 101 – 600 аспрів;

також 18 грудня за 2 оргузів, яких було відправлено та т. і. в частині помилково вписаній у розкладці Копарію, [за рахунком] на [аркуші] 151 – 140 аспрів;

також 13 січня [перенесено] до іншого тако-го ж [рахунку] на [аркуші] 64 – 2 940 аспрів.

Сума.

арк. 61 лиц.

+1472 день 23 жовтня

Витрати на Кампанью [винні нам] за Віцентіо Домініко, за алафу²¹ посланцю імператора, який приніс звістку про його кінний похід [за рахунком] на [аркуші] 155 – 60 аспрів;

також 2 грудня за Грегорію де Піну, якому сплачено вартість двох “хлібців” цукру, які були в нього взяті ще до 71 року Христофором Нарексе, – тоді одному з офіціалів Офіції Монети для відсилки в якості ексенія панові Мамаку, [за рахунком] на [аркуші] 67 – 120 аспрів;

²¹ Алафа – забезпечення “на прожиття”. У нашому випадку грошове та добове. Походить від арабсько-тюркського ‘alaf > ‘ulūfe. Перше означало – ‘корм військової худоби’, а друге – ‘платня’, ‘солдатський пайок’. Див.: R. MURPHEU, ‘‘Ulūfe’ in *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, vol. X (Leiden, Brill 2000) 811–812; M. P. ФАСМЕР, *Этимологический словарь русского языка*, т. I (Москва, Прогресс 1986) 69 та інші. Іноді цей термін переходив у найменування податків, які забезпечували ці виплати, як у державі Ак-Куюнлу в XV ст. де: *Податок алафа збирався для годування службових коней урядових чиновників... улуфа – це продовольчий податок, що збирався з населення для чиновників і армії*. М. Н. Сейидов, ‘Особенности Законодательства Узун Хасана аккоюнлу в Азербайджане в XV веке’ (2011) 3 *Среднерусский вестник общественных наук* 181.

²² В оригіналі помилково: *раишии* (=rapium).

Item VIII decembris pro alafa dato Achimberdi nuncio imperatoris die *prima decembris* et dictus pro Vicentio de *Dominico* de 155 *asperos* XVIII

Item die ea et fuit X *novembris* pro alafa dato *cuidam* nuncio imperatoris et dictum pro dicto Vicentio de 155 *asperos* XVIII

Item XXXI decembris pro Vincentio de *Dominico* misso ad *dominum* Mamach cum duobus orguxiis *occaxione* residue monete exigende et pro aliis causis videlicet pro mercede dictorum *orguxiorum* *asperos* LX et pro pane uno succari *asperos* LXXXVI et pro expensis victus ipsorum et equorum suorum *asperos* XXXXI et pro mercede dicti Vicentii *asperos* LX in *summa* pro *capsia domini* Sepriani de Vivaldis de XXXX *asperos* CCXXXVII

Item XIII ianuarii pro alafa dato Oroz nuncio imperatoris et dictus pro Terano de Castellacio de 153 *asperos* XXX

Item XXVII ianuarii pro Vicentio de *Dominico* misso ad *dominum* Mamach (*et*) *dominum* imperatorem et *dominum* Saichum cum tribus orguxiis pro expensis per ipsum (*factis*) in dicto viagio *facis* et distinte annotatis in *racione* ipsius Vicentii infilata de 155 *asperos* DCXXXVIII

Item die ea pro Simone Carmadino et socio legatis missis ad *serenissimum dominum* imperatorem in Chercheras cum novenis etc. pro expensis per ipsos *factis* in dicta legatione distinctis annotatis in *racione* per ipsos depositis infilata de CXXXV *asperos* II CCCLXXXIII

Item XXVIII ianuarii pro alafa dato Agopso molinario *orguxio* qui venit ex Surcato in Teramo de Castellacio in 152 *asperos* XVIII

Item XI februarii pro alafa dato *cuisdam* nuncio imperatoris in Teramo de Castellacio in 154 *asperos* XVIII

також 8 грудня за алафу, що 1 грудня надали Акім-Берді посланцю імператора, та згаданий [за рахунком] Вінцентіо Домініко на [аркуші] 155 – 18 аспрів;

також того ж дня, але трапилось 10 листопада, за алафу, надану одному посланцеві імператора, та згаданий за [рахунком] згаданого Вінцентіо на [аркуші] 155 – 18 аспрів;

також 31 грудня за Віцентіо Домініко, якого було відправлено до пана Мамака з двома оргузійми щодо сплати²³ грошей, що залишилися, та щодо інших справ, а саме [витрачено]: на винагороду згаданим оргузійм – 60 аспрів, на “хлібець” цукру – 86 аспрів та на прожиток собі та їхнім коням – 41 аспр та на винагороду згаданому Віцентіо – 60 аспрів, загалом за рахунком пана Чепрано де Вівальді на [аркуші] 40 – 247 аспрів;

також 13 січня за алафу, надану Орозу посланцеві імператора за Терано де Каstellacio [за рахунком] на [аркуші] 153 – 30 аспрів;

також 27 січня за Віцентіо Домініко, якого було відправлено до пана Мамака, імператора та пана Саїка з трьома оргузійми, за витрати, зроблені ним під час цієї подорожі, які докладно були записані в особовому рахунку Віцентіо, що внесено [до цього хартулярія] на [аркуші] 155 – 648 аспрів;

також того ж дня за Сімоне Кармадіно з товаришем – легатів, яких було відправлено до найяснішого пана імператора в Кхеркхер з новенами й т. д., за витрати, зроблені ними під час цієї місії, що докладно були особисто ним уписані до рахунку, який вкладено [до цілого хартулярія, за рахунком] на [аркуші] 145 – 2 393 аспра;

також 28 січня за алафу, надану Агопсі мельнику оргузійо, котрий прибув із Соркату, за [рахунком] Терамо де Каstellacio на [аркуші] 154 – 18 аспрів;

також 11 лютого за алафу, надану деякому посланцю імператора, за [рахунком] Терамо де Каstellacio на [аркуші] 154 – 18 аспрів;

²³ Або стягнення, але останнє маловірогідно.

Item XVIII februarii pro alafa dato *cuisdam nuncio imperatoris qui attulit novum quod dictus imperator habuit unum filium in Teramo predicto in 152 asperos XII*

Item XXVII februarii pro *pichis XII Z panni largiti cuisdam nuncio imperatoris qui attulit novum quod ipse dominus imperator habuit filium unum in racione pannorum racionem page Cimbali ad asperos XXVI pro picho de 132 asperos CLXXXV*

Item III marcii pro Vicentio de *Dominico pro beverage per eum dato Borumihac nuncio domini Mamach qui attulit novum quod Eminech et soltanus fugerunt ex Albocastro asperos LX et pro beverage dato nuncio imperatoris pro dicta causa in summa pro Teramo de Castellacio de 154 asperos CLXVIII*

Item VIII marcii pro Galeoto de *Uncio pro pane uno succari tochetis II quartis III largito per dominum Iulianum de Flischo legatum ad (?) Mamach de [.....] II*

Item XV marcii pro Tartarihic *bazarioto pro precio unius carratelli ab eo empti usque anno proxima preterito et misso domino imperatori pleno olei et dictus pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXI asperos XV*

Item XVII marcii pro Gaspare de *Axeto pro partita per conscriptam de qua bis errori factum fuit debitor in cartulario de LXXII carta CCLXVI pro precio unius equi de 187 asperos CCXXII*

Item XX marcii pro Lodisio de *Gaspe pro pecia I camocati virigati largita domino imperatori et sibi missa per Iulianum de Flischo ambassiatorem de 101 asperos DLXXXX*

Item XXIII marcii pro *totidem datis tribus orguxiis missis ad dominum Mamach in capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXII asperos LIII*

Item XXVIII martii pro *Nicogos Ihimilet olim orguxio misso ad dominum imperatorem pro eius mercede de 117 asperos CXX*

також 19 лютого за алафу, надану деякому посланцю імператора, який приніс звістку, що в згаданого імператора народився син, за [рахунком] згаданого Терамо на [аркуші] 154 – 12 аспрів;

також 27 лютого за 12 з половиною піків тканини, подарованої деякому посланцеві імператора, який приніс звістку, що в пана імператора народився син, [за розрахунком] 26 аспрів за один пік, за рахунком тканин у розрахунку платні в Чембало на [аркуші] 132 – 195 аспрів;

також 3 березня за Вінченціо де Домініко за напої, що він надав Борумчаку, посланцеві пана Мамака, який приніс звістку, що Емінек та султан втекли з Альбокастро, – 60 аспрів та за напої посланцю імператора, [що прибув] з того ж приводу, загалом за [рахунком] Терамо де Кастелацио на [аркуші] 154 – 168 аспрів;

також 9 березня за Галеото де Унціо за “хлібець” цукру, [вагою] 2 точета та 3 кварта, подарований паном легатом Юліаном де Фліско Мамаку...;

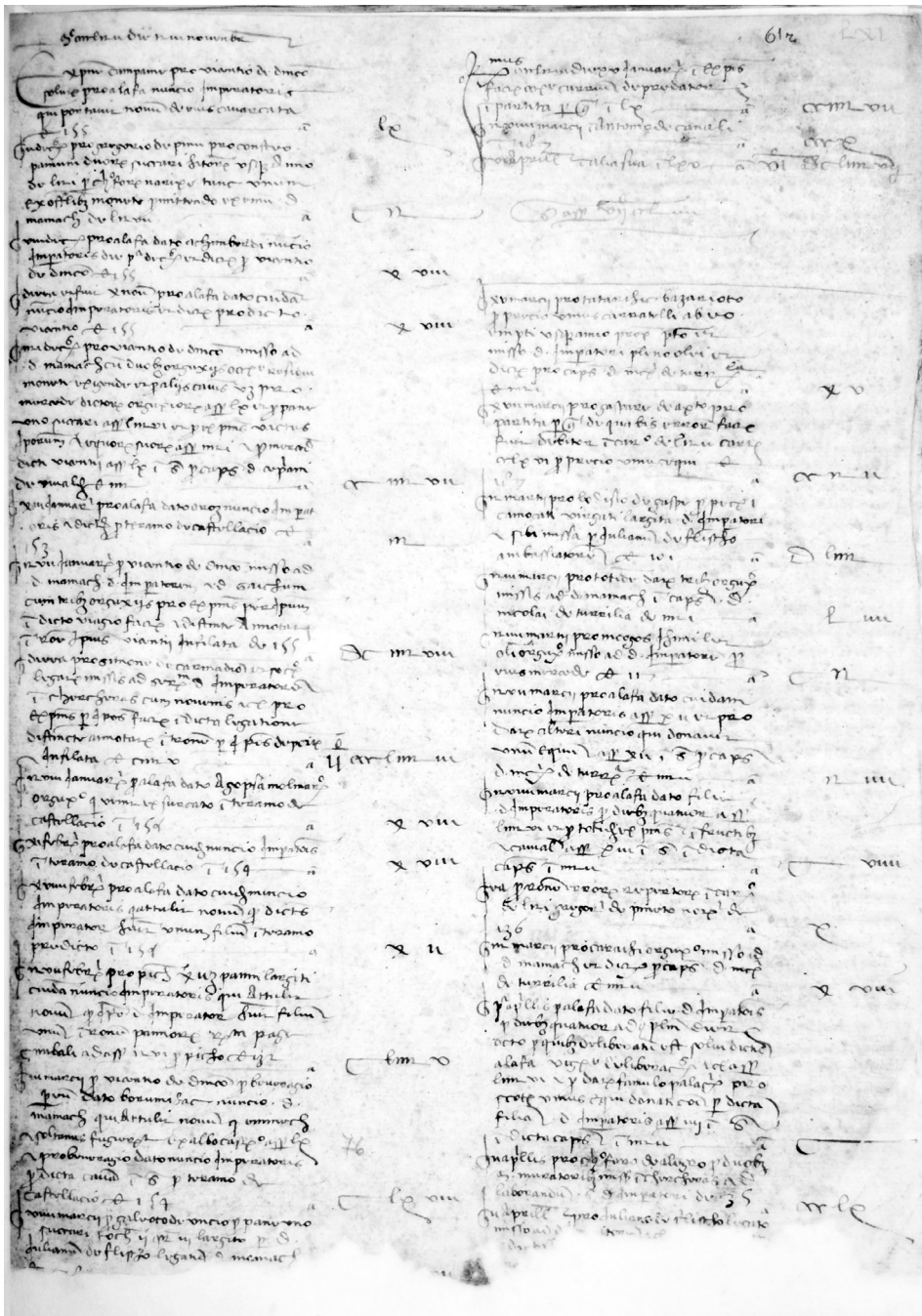
також 15 березня за Таргарчика базаріота, [якому сплатили] ціну однієї бочки, що була придбана в нього до щойно минулого року та надіслана, наповнена олією, пану імператору, за рахунком Ніколао де Турілья на [аркуші] 41 – 15 аспрів;

також 17 березня за Гаспара де Аксето за вартість коня, що була помилково вдруге вписана до картулярія [казначейства Кафу] за рік 72 на аркуші 266 [за рахунком у цьому картулярії] на [аркуші] – 222 аспра;

також 20 березня за Лодізіо де Гаспе за 1 пік смугастої камки, що була призначена в дарунок панові імператору та передана йому послом Юліаном де Фліско, [за рахунком] на [аркуші] 101 – 590 аспрів;

також 23 березня за все, що було надано трьом оргузій, яких було відправлено до пана Мамака, за рахунком Ніколао де Турілья на [аркуші] 42 – 54 аспри;

також 24 березня за Нікогоса Чімілета раніш оргузія, якого було відправлено до пана імператора, на його винагороду [за рахунком] на [аркуші] 117 – 120 аспрів;

Cartularium massarie Caffè 1472–1473. ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228, f 61r

Item XXVII marcii pro alafa dato cuidam nuncio imperatoris asperos XII et pro datis altera nuncio qui donavit unum equum asperos XII in *summa* pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXII asperos XXIII

Item XXVIII marcii pro alafa dato filie domini imperatoris pro diebus quatuor asperos LXXXVI et pro totidem expensis in fructibus et camalis asperos XIII in *summa* in dicta capsia in XXXXII asperos CVIII

Item ea pro racione erroro repertoro in cartulario de LXXI Gregorii de Pineto notarii de 136 asperos X

Item XXX marcii pro Caraihi orguxio misso ad dominum Mamach et dictus pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXII asperos XVIII

Item prima aprilis pro alafa dato filie domini imperatoris pro diebus quatuor ad complementum dierum octo pro quibus deliberatus est solvi dictum alafa vigore deliberacionis etc. asperos LXXXVI et pro datis famulo palacii pro scoto unius equi donati comuni per dictam filiam domini imperatoris asperis III in *summa* in dicta capsia in XXXXII asperos C

Item II aprilis pro Christoforo de Alegro pro duobus magistris muratoribus missis in Chercheheras ad laborandum serenissimo domino imperatori de 35 asperos CCCLX

Item II aprilis pro Iuliano de Flischo legato misso ad dominum [impera] torem....

o **Recepimus** CCCCLXXIII die XV ianuarii in expensis factis occasione curtum predpatorum in partita per contra scripta in LX asperos CCXXXVII

також 27 березня за алафу, яка була надана якомусь посланцеві імператора – 12 аспрів та за [ту алафу, яка] була надана іншому посланцеві, який привів коня у подарунок, – 12 аспрів, загалом за рахунком Ніколао де Турілья на [аркуші] 42 – 24 аспрів;

також 28 березня за алафу, надану дочці пана імператора за чотири дні, – 86 аспрів та за всі витрати на фрукти та носіїв – 13 аспрів, загалом за згаданим рахунком на [аркуші] 41 – 109;

також того ж [дня] за помилку в рахунку в картулярії 71 року, за [рахунком] Грегоріо де Пінето нотарія [в цьому хартулярії] на [аркуші] 136 – 10 аспрів;

також 30 березня за Караджи оргузія, якого було відправлено до пана Мамака, та цей за рахунком пана Ніколао де Турілья на [аркуші] 42 – 18 аспрів;

також 1 квітня за алафу, що була надана дочці пана імператора за чотири з восьми днів, за які була санкціонована виплата алафи, згідно з розпорядженням та т. і. – 96 аспрів, та за надане палацовому слугі на корм коневі, якого було подаровано згаданою дочкою пана імператора, – 4 аспра, загалом за згаданим рахунком на [аркуші] 42 – 100 аспрів;

також 2 квітня за Хрістофоро де Алегро за двох майстрів-будівельників, яких було відправлено до Кхеркхера на роботи до найяснішого пана імператора, [за рахунком] на [аркуші] 35 – 360 аспрів;

також 2 квітня за Юліана де Фліско легата, якого було відправлено до пана імператора...

(анульовано)²⁴ **Отримали** 1473 [року] дня 15 січня у [рахунку під титулом] Витрати комуни [за] пограбовані вози²⁵, в помилковому запису [у рахунку] на [аркуші] 60²⁶ – 247 аспрів;

²⁴ Знак анулювання цього рядка рахунку у вигляді літери **O** стоїть перед рядком. У загальній сумі ці гроші враховані, тому не зрозуміло, навіщо взагалі була поставлена ця позначка?

²⁵ Можливо, йдеться про пограбований караван, про який згадується у відповіді протекторів Банку св. Георгія на листи з Кафи, датовані до 18 червня 1473 р. Див.: *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'Ufficio di San Giorgio (1453–1475)*, t. II, parte II, p. 56–57, doc. MLXXII (1072).

²⁶ За посиланням до аркуша 60 ми не знаходимо ані цього рахунку, ані вказаної суми в 247 аспрів. Натомість, ця сума наявна в дебеті цього ж рахунку. Вочевидь, тут зустрічаємо помилку, або недбалість скриби масарії.

Item XXVIII marcii in Antonio de Cavali in 187 asperos CCCX

Item VI aprillis in alia sua in LXV asperos VI DCLXXXVII

Summa asperorum VII CCLIII

також 29 березня [за рахунком] Антоніо Кавалі [на аркуші] 187 – 310 аспрів;

також 6 квітня [перенесено] до іншого такого ж [рахунку] на [аркуші] 65 – 6 697 аспрів;

Сума аспрів 7 254

f 61 v

+MCCCCLXXII die XXVIII novenbris

Expense domini Nordolat pro Dionisio Risoto pro alafa per eum dato ipse domino Nordolat et fratribus ad asperos XXXXII singulo die videlicet pro diebus CCXIII inceptis MCCCCLXXI die VII decembris inclusive et finitis die XVII iulii de LXXII inclusive de LIII asperos VIII DCCCCLXXXVIII

Item prima decembris pro Dionisio Risoto pro uno famulo qui servivit ipsius Nordolat et aliis pro mensibus sex finitis die ultra iulii ad asperos XXXXV singulo mense de LIII asperos CCLXX

Item die ea pro alafa dato martri ipsius Nordolat pro diebus XV inceptis die XVI novenbris inclusive et finitis die XXX eiusd(em) mensis inclusive ad asperos XXX singulo die in capsia domini Cepriani de Vivaldis²⁷ de 38 asperos CCCCL

Item XXVIII decembris pro alafa dato domine matri sue pro mense presente decembris in capsia domini Cepriani de Vivaldis accipiente famulo de 38 asperos DCCCCXXX

Item XXX ianuarii pro alafa dato domine matri ipsius domini Nordolat pro presente mense ianuarii in capsia domini Cepriani de Vivaldis in XXXX asperos DCCCCXXX

Item III marcii pro alafa dato domine matri sue pro mense februaryi proxima preteriti in capsia domini Cepriani predicta in XXXX asperos DCCCCXXX

арк. 61 зв.

+1473 [року] дня 28 листопада

Витрати на пана Нордолата за Діонісію Різото за алафу, котру він особисто надав пану Нурдолату та [його] братам, по 42 аспра за кожний день, а саме за 214 днів, починаючи з 7 грудня 1471 року та закінчуючи днем 17 липня 72 [року] включно, [за рахунком] на [аркуші] 54 – 8 988 аспрів;

також 1 грудня за Діонісію Різото, за одного слугу, який прислужував самому Нордолату та іншим, за 6 місяців, закінчуючи днем останнім липня [1472 року], по 45 аспрів за кожен місяць, [за рахунком] на [аркуші] 54 – 270 аспрів;

також того ж дня за алафу, надану пані матері Нордолата, за 15 днів, починаючи з дня 16 листопада включно та закінчуючи днем 30 того ж місяця включно, по 30 аспрів за кожний день, за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 450 аспрів;

також 24 грудня за алафу, надану його пані матері за цей місяць грудень, [гроши були] видані слугі за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 38 – 930 аспрів;

також 30 січня за алафу, надану пані матері Нурдолата, за цей місяць січень, за рахунком пана Чепріана де Вивальді на [аркуші] 40 – 940 аспрів;

також 3 березня за алафу, надану його пані матері за місяць лютий, який щойно закінчився, за згаданим рахунком пана Чепріана на [аркуші] 40 – 940 аспрів;

²⁷ Закреслено: dict- (=dictus).

Item X marcii pro alafa dato domine matri sue pro diebus octo inceptis die prima mensis presentis in Teramo de Castellacio in 154 *asperos* CCXXXX

Item die et fuit XXIII februarii pro Arocep armeno censario pro subis tribus panni videlicet duobus ad *asperos* CLV pro singulo et reliquo ad *asperos* 128 et terlico uno panni foderato bocassini *asperis* CCL mittendis in Soldaiam domino Nordolat et fratribus in summa pro capsia domini Nicolai de Turrilia de XXXXI – *asperos* DCLXXXVIII

Item prima aprilis pro alafa dato matri sue pro diebus XXIII restantibus ex mensii marcii proxima preteriti in dicta capsia in XXXXII *asperos* DCLXXXX

Item IIII maii pro alafa dato domine matri ipsius pro mense aprilis de *asperis* XXX singulo die in dicta in XXXXIII *asperos* DCCCC

Item XXXI maii pro alafa dato domine matri ipsius pro mense maii ad *asperos* XXX singulo die in dicta de XXXXV *asperos* DCCCCXXX

також 10 березня за алафу, надану його пані матері, за 8 днів, починаючи з першого дня цього місяця, за [рахунком] Терамо де Каstellочо на [аркуші] 154 – 240 аспрів;

також того ж [дня], але сталося 23 лютого, за Арочеп вірменина маклера, за 3 суби²⁸ полотняні, а саме, дві по 155 аспрів, та одна за 128 аспрів також за терліку²⁹ полотняну підбиту бокасином³⁰ – 250 аспрів, відправлені до Солдайї пану Нордолату та братам, загалом, за рахунком пана Ніколао де Турілья на [аркуші] 41 – 688 аспрів;

також 1 квітня за алафу, надану його пані матері за 24 дні, що залишилися [не оплачені], місяця березня, який щойно закінчився, за згаданим рахунком на [аркуші] 42 – 690 аспрів;

також 4 травня за алафу, надану його пані матері за місяць квітень, по 30 аспрів за один день, за згаданим [рахунком] на [аркуші] 44 – 900 аспрів;

також 31 травня за алафу, надану його пані матері за місяць травень, по 30 аспрів за один день, за згаданим [рахунком] на [аркуші] 45 – 930 аспрів;

²⁸ Словники, окрім того, що цей термін (*subum*) означає різновид якогось чоловічого та жіночого верхнього одягу, переважно з дорогих тканин і з коштовними прикрасами, не дають інших відомостей.

²⁹ В оригіналі: abl. sing. *t-lico* (=terlico). Цей термін зустрічається в книзі масарії Кафи 1381 р. [f 45r] (abl. sing. *ce-lico* (=terlico)). Йому відповідає класичний латинський термін *trilix* (*tres* + *licium*; abl. sing. *trilix* – ‘щось з потрійної нитки’), від нього походить італійське *terlicio* – ‘тканина з потрійної нитки’. У цьому випадку можливо йдеться про покривало. Закономірний перехід *tres* + *licium* > *terlicium* > *terlicio* демонструє словник лігурійської мови Серджіо Апрозіо: *terlicium* sn. “(tela grossa a tre licci) > *saccone da letto*” – ‘тюфяк для ліжка’. Див.: Aprosio Lat. P. 392. Словник середньовічної латини з англійських та ірландських джерел окрім класичного значення для терміна *trilix* додає ще декілька: ‘кольчуга’, ‘тришарова кольчуга’, ‘хауберк’, ‘нагрудник’ (1 of triple thread. 2 (of chain-mail, armour, or sim.) of three-ply mesh or triple-layered. 2 (as sb.) hauberk, breastplate). Див.: *Revised Medieval Latin Word-List from British and Irish Sources*, ed. by R. E. ЛАТНАМ (London, Oxford University Press 1983) XXIV + 535 р. Але в нашому випадку ми маємо *terlicum* або *terlicus*, тоді як класичне написання *terlicium*.

³⁰ Бокасин (іт. *bocassino*) – щільна апретована перська тканина з бавовни. Згодом на Балканах та в Італії цим терміном стали позначати також повсякденний одяг із бавовни.

Item XXX iunii pro alafa dato matri sue pro mense presenti iunii in dicta in XXXXVI *asperos* DCCCC

Item ea pro Bernardo de Lorto custode ipsorum Nordolat et fratrum pro alafa per eum ipsos dato pro mensibus undecim et diebus XIII inceptis MCCCCLXXII die XVIII iullii inclusive et finitis MCCCCLXXIII die ultra iunii inclusive qui sunt dies CCCXXXVIII ad *asperos* XXXXII pro singulo die de XXV – *asperos* XIII DCXVI

Item pro dicto Bernardo pro totidem per eum solutos uni famulo qui servivit ipsis Nordolat et fratribus pro mensibus undecim inceptis prima augusti anni de LXXII et finitis ut *supra* qui sunt dies CCCXXXVIII ad *asperum* unum cum dimidio singulo die de XXV – *asperos* DI

Item die ea pro dicto Bernardo pro barchonis duobus factis camere ipsorum soltanorum de XXV *asperos* XXXV

Item die ea pro dicto Bernardo pro eius salario mensium viginti trium et dierum XVIII inceptorum MCCCCLXXI die XII iullii inclusive et finitorum ut *supra* ad *asperos* CCCC in mense de XXV – *asperos* VIII CCCCLIII

Summa

Recepimus MCCCCLXXIII die XXX iunii in comune Ianue in XXXXV *asperos* XXXXI CCCLXII

Summa

також 30 червня за алафу, надану його пані матері за цей місяць, за згаданим [рахунком] на [аркуші] 46 – 900 аспрів;

також того ж [дня] за Бернарда де л'Орто особистого охоронця Нордолата та братів, за алафу, яку він їм віддав, за 11 місяців та 14 днів, починаючи з [року] 1472 дня 18 липня включно та закінчуючи [року] 1473 днем останнім червня включно, що складає 348 днів по 42 аспра за один день, [за рахунком] на [аркуші] 25 – 14 616 аспрів;

також того ж [дня] за того ж Бернарда, за все, що ним особисто сплачене слугі, що прислужував особисто Нордолату та братам 11 місяців, починаючи з 1 серпня 72 [року] та закінчуючи так, як вище зазначено, що складає 344 дні, по 9 з половиною аспрів за один день, [за рахунком] на [аркуші] 25 – 501 аспр;

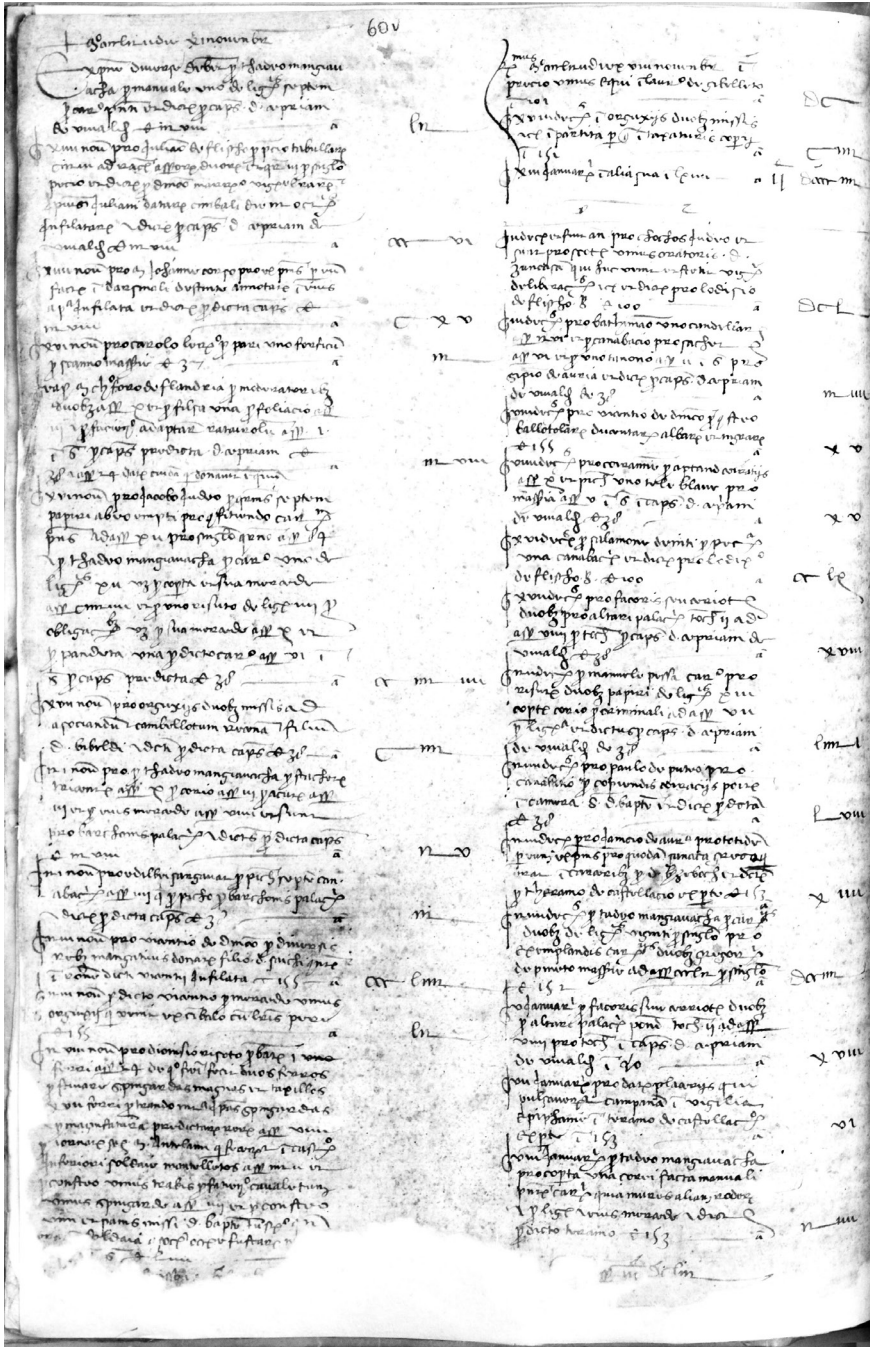
також того ж [дня] за того ж Бернарда за два вікна (або балкони), зроблених в особистому приміщенні султанів, [за рахунком] на [аркуші] 25 – 35 аспрів;

також того ж [дня] за того ж Бернарда, за його заробіток за 23 місяці та 19 днів, починаючи 1471 [року] дня 12 червня включно та закінчуючи так як вище зазначено, по 400 аспрів щомісячно, [за рахунком] на [аркуші] 25 – 9 454 аспри.

Сума

Отримали 1473 [року] дня 30 червня в [рахунку] комуни Генуї [в Кафі] на [аркуші] 45 – 41 362 аспри.

Сума

Cartularium massarie Caffè 1472–1473. ASG, San Giorgio, Sala 34, 590, № 1228, f 61v